

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

~~~~~  
Deel XXXVI.  
~~~~~

BATAVIA,
BRUINING & WIJT.

^{Sm}
1872.

EENE MAAND

IN DE

BINNENLANDEN VAN TIMOR

DOOR

J. S. G. GRAMBERG.

I.

DE ZENDING.

Reeds meer dan zes jaren had de twist tusschen de rijken van Sonnebait en Amfoeang de bergstreken van Zuid-Westelijk Timor niet alleen in een staat van onrust en spanning, maar zelfs in dien eigenaardigen, om zoo te zeggen stilzwijgenden oorlogstoestand gehouden, welke onbeschaafde volksstammen dikwerf gewoon zijn als een status belli aan te nemen.

De paden waren wat men noemt gesloten; akkerbouw en jagt konden geen plaats hebben; het inzamelen van was en honig was eene onmogelijke zaak en de kampongs hadden zich zoo goed mogelijk tegen een onverhoedschen aanval versterkt.

Deze ongelukkige staat van zaken drukte en verarmde niet alleen de bevolking der beide strijdvoerende rijken, doch werkte ook zeer nadeelig terug op den handel; want juist die streken leverden onder anderen de meeste en beste soort van pinang-noten.

Daarvan voorzagen zij den ganschen Solor-archipel, Larentoeka, Ende, Soembah en zelfs de markt te Koepang. Ook de aanvoer van was had sedert lang grootendeels opgehouden, zoodat de handel ontegenzeggelijk daardoor zware verliezen moest lijden.

Natuurlijk was het, dat de handelsstand zich meermalen over dezen voor haar zoo ongunstigen staat van zaken beklaagde.

Deze had toch reeds in de laatste jaren gevoelige slagen geleden. Eerstens door het niet meer ter reede van Koepang komen van de talrijke walvischvaarders, die vroeger op Timor water en ververschingen kwamen halen en vrij wat levendigheid aanbragten.

De walvissen toch waren naar meer Noordelijke zeestrekten verhuisd, zoo

dat het aandoen van Koepang door de visschers als geheel uit den weg vermeden werd. Ook de belangrijke daling in prijs van het vroeger in China zoo gewilde sandelhout deed sedert lang haar nadeeligen invloed gevoelen, terwijl eindelijk de kleinhandel veel had geleden door de intrekking van de verschillende garnizoenen te Larentoeka, Atapoepoe en Koepang.

Hoezeer het Nederlandsch bestuur ter hoofdplaats Koepang dien staat van zaken betreurde en gaarne pogingen tot verbetering te dien opzigte zou hebben aangewend, kon dit echter niet gevoegelijk geschieden, aangezien den vorsten van Amfoeang en Sonnebait even als aan de overige hoofden des eilands het zelfbestuur grootendeels was overgelaten.

Eene geheel andere zaak werd het toen de twistende hoofden den strijd eindelijk zelf moede werden. Zij haakten naar vrede, maar konden er niet toe komen.

Partijen, met hare wezenlijke of vermeende regten, gaven elkander niets toe en telkens was er een nieuw struikelblok, waarover men viel bij de eerste stappen tot verzoening.

Toen werd besloten de hulp van „Mai-Bapa-Kompani” (het Nederlandsch-Indisch Gouvernement) in te roepen; want zonder hare bemiddeling zag men geen einde aan de zaak.

Aan die roepstem meende het bestuur te Koepang gehoor te moeten geven.

Niet alleen gebod dit de menschelijkheid, maar ook was het in het belang des handels, terwijl bemiddelende tusschenkomst op verzoek van partijen eene geheel andere zaak was dan eene eigendunkelijke inmenging.

Mij werd alzoo door den Resident van Timor de vereerende last opgedrageu de leiding dezer aangelegenheid op mij te nemen. Ik zou namens het Gouvernement als bemiddelaar optreden en zoo mogelijk verzoening en vrede brengen in die zoo lang door oorlog geteisterde stréken.

Dat die opdracht wij welkom was, laat zich begrijpen. Niet alleen ging het mij als elk ander actief ambtenaar, die gaarne zijn ijver toont, doch ook zou ik kennis maken met een voor mij om zoo te zeggen vreemd volk met al zijne eigenaardige zeden en gewoonten en zou ik daarbij tevens gelegenheid vinden iets van den bodem en diens productive krachten te zien.

Voor deze expeditie werden mij als medehelpers toegevoegd de heeren *E. F. Kleian*, civiel gezaghebber van Beloe (midden-Timor) en *F. M. Huppe*, posthouder te Pariti, welke wegens hun langdurig verblijf op Timor geacht konden worden eenige kennis der inlandsche toestanden te bezitten, terwijl radja Topito als tolk voor de Timorsche taal zou optreden.

Ons gevolg zou overigens bestaan in eenige Rottinesche en Savoenesche ruiters, welke als kolonisten in het naburig district Babauw woonden en daar bekend staan onder den naam van Mardijkers of vrijburgers.

34
26
17
19
21
20
20

Ettelijke met karabijnen gewapende politie-dienaren zouden de eigenlijke lijfwacht der commissie uitmaken.

De togt zou aanvangen met het omtrekken der baai van Koepang, om vervolgens van Soelamoe door het bergland naar Barati te trekken. Van daar zou de strandlijn weer worden gevolgd tot het aan zee gelegen Amfoeang (Naklio), om eindelijk de binnenlanden Sorbian en Sonnebait te bezoeken.

Den 3ⁿ September vertrokken wij van Koepang naar Babauw.

De weg derwaarts was eentoonig en dor. Trouwens, ik herinner mij niet in gansch Indië eene onvruchtbaarder streek te hebben gezien dan de omgeving van Koepang. Ja, men mag dit van de gansche baai getuigen met inbegrip zelfs van de zandige en steenachtige omstreken van Soelamoe. Groen is nabij Koepang en Babauw alleen in den regentijd te vinden.

Hier en daar een dwergachtige boom met spaarzame bloesems en bladerloos, een verschrompelde struik of heester of eene verdorde graszode is alles wat de vegetatie, anders zoo rijk in Indië, den reiziger te aanschouwen geeft.

De naakte kalkbodem, hier en daar met ijzeroxide vermengd, kaatst de zonnewarmte op onaangename wijze terug, terwijl de rijweg, zegge het voetpad, zich door grijze steenblokken slingert, die alle waakzaamheid vordert van paard en ruiter.

De geheele omtrek van Koepang bestaat uit Jurakalk, ten minste als men de korrelige conglomeratachtige structuur in aanmerking neemt.

Ook is tusschen deze door de verweering ingevreten en met eene zwarte laag overdekte steensoort eene kalkvorming van veel lateren dagteekening waar te nemen.

Ligt te begrijpen is het derhalve, dat de natuur hier niet overweelderig is. Gawang (*) en lontarpalmen, eenige cactussoorten, waaronder de grillig gevormde *Cactus nereii folia*, eene enkele aangeplante kokos- en pinang-palm en wat kreupelhout. Zie daar alles, wat het grootste deel der baai van Koepang te aanschouwen geeft.

Na een tamelijk warmen rid kwamen wij te Babauw aan, waar veel voor den aan te vangen togt moest geregeld en beredderd worden.

Ons gevolg moest zich hier bij ons aansluiten en de levensmiddelen op de pakpaarden worden verdeeld. Dit alles is gemakkelijker te beschrijven dan de uitvoering bleek te zijn.

Om een en ander duidelijk te maken dient eerst een enkel woord over het district Babauw te worden gezegd.

Dit is eene dorre, onvruchtbare vlakte, schaars van water voorzien en alleen groenend in den regentijd. Het landschap staat onmiddellijk onder ons gezag als behorende tot het grondgebied der „Kompanie”; het grenst ten N. O. aan het rijk van Sonnebait of liever aan een onderdeel er van, genaamd Manoebait, terwijl

(*) *Corijpha Gebanga* Bl. en *Borasus flabelli* form.

het ten Westen en N. W. leunt aan 't binnenste gedeelte (Cul de Sac) der baai van Koepang.

De Kampongs, welke tot dit district behooren, zijn hoofdzakelijk Oi-San, Noen-Koeroes, Olio en enkele meer. De bevolking is er niet oorspronkelijk. Zij bestaat uit kolonisten van Rotti en Savoe, benevens enkele verdwaalde Timorezen en Koepangers. Ook is er eene afzonderlijke kampong, bestaande uitsluitend uit Amanoebangers.

Deze leven er sedert jaren als ballingen wegens vroeger gepleegden opstand, ten gevolge waarvan zij naar Babauw zijn verbannen.

Het grootste deel der bewoners van Babauw draagt den naam van Mardijkers of vrijburgers. Hunne hoofden, die den titel van luitenant voeren, worden meestal door het bestuur te Koepang gebruikt tot zendingen naar de omwonende radja's en feitors (*). Dit geval deed zich dan ook nu weer voor.

De oude luitenant Benjamin Jan, die reeds herhaalde malen als Gouvernements zendeling was opgetreden, zou nu ook den vorst van Sonnebait en diens feitors kennisgeven van de kort op handen zijnde komst van eenige heeren der „Kompanie” om den oorlog te beëindigen. Hij had daarbij in last om de aandraken gewoon zijnde inlandsche hoofden aan te sporen om tijdig op de aangezezen vergaderplaats te Noi-Niti (Soengi Loijan) te verschijnen.

De luitenant zou zijn weg om de Oost nemen, doch de commissie zou over Amfoeang reizen om op haar weg de verschillende hoofden tot gereede opkomst aan te manen.

De Mardijkers zelve leenen hunne diensten vaak aan het gouvernement bij transporten en expeditien. Zij strekken tot geleide van personen en goederen. Elk hunner bezit een paard en een geweer. Het is een ongeregelde troep, niet gewoon aan orde of tucht en bij eene expeditie met geene mogelijkheid bij elkaar te houden.

Meermalen toch is het gebeurd, dat deze zoogenaamde hulpbenden nabij den vijand eensklaps uitzwermden en onze troepen in den steek lieten, alleen om jagt te maken op een troep wilde karbouwen, die zich ongelukkig op dat oogenblik voordeed.

Zij hebben wel iets van de Kozakken, uitgenomen dat zij spoediger aan den haal gaan, zoo als bij onderscheidene gelegenheden is gebleken. Behalve ettelijke heidenen — Chinezen en eigenlijke berg-Timorezen — zijn de Babauwers Christenen.

Babauw wordt de eigenlijke rijsttuin van Koepang genoemd.

Dit moge vreemd klinken na de minder gunstige schets door mij gegeven van land en volk. Maar niet te min is het waar, dat Babauw voor een deel

(*) Bij voorkeur schrijf ik feitor in plaats van het verbasterde fettor. Het woordt is zuiver Portugeesch en staat gelijk met het latijnsche Factor. Men weet dat onze residenten vroeger in de Molukken ook den naam droegen van Feitor.

de benoodigde rijst levert aan Koepangs inwoners. De zaak is deze. Wanneer de regentijd de kleine rivieren doet zwellen, dan kan door middel van dammen en waterleidingen een groot deel der Babauwsche vlakte in sawah's worden herschapen.

Deze behooren gedeeltelijk aan eenige gegoede ingezetenen van de hoofdplaats Koepang.

Dezen trekken dan ter behoorlijker tijd naar hunne sawah's om toezigt op den oogst te houden.

Van eigenlijke bewerking des bodems door middel van ploegen is hier geen sprake.

Men jaagt op het reeds besproeide sawahveld een vijftig- of honderdtal karbouwen, die zich daar naar welgevallen omwentelen en den grond zoodanig vertreden, dat men hem als geploegd beschouwt.

Daarna wordt geplant en als de regentijd regelmatig afloopt geoogst. Valt er namelijk te weinig regen, dan verschroeit de rijst in den dorren bodem; regent het te veel, dan wordt alles overstroomd en de oogst is insgelijks verloren.

In vroegere jaren trok het Gouvernement het tiendregt van deze sawahvelden, het welk nog al iets opleverde. Ten gevolge van een of twee jaren misgewas werden de sawahplanters hiervan tijdelijk ontheven.

Door een zamenloop van omstandigheden is echter die opbrengst in het vergeetboek geraakt.

Ik voor mij geloof niet, dat deze tijdelijke kwijschelding eene reden mag zijn om voortaan niets meer op te brengen.

Na een dag van drukte en bereddering vingen wij onder het geleide van een tiental karabiniers en vijftig man ongeregelde ruitery onzen eigenlijken togt aan.

De baai van Koepang werd omgetrokken, waarbij wij onder anderen de kleine kampong Nonkoeroes aandeden, welke in 1847 door de berg-Timorezen is uitgemoord geworden, doch thans weer bewoond is. Vervolgens passeerden wij Bi Pollo en bereikten na een togt van 16 palen Pariti.

Wat de zee in den westmoesson van het zuidelijk strand der baai van Koepang afneemt, voert zij naar het binnenste der baai, waar de bezonken stoffen als in een dooden hoek blijven liggen. Daardoor is een alluviale bodem van vrij late dagteekening ontstaan, welke niet alleen het oostelijk gelegen district Babauw omvat, doch zich ook noordwaarts uitstrekt tot omstreeks Poeloe Boerong. Heeft nu, zoo als wij reeds zagen, de vlakte van Babauw in den oost-moesson een dor aanzien, anders is dit in de omstreken van Pariti. Het geheele jaar door kan men er groenende velden en lommerrijke plekken vinden, dewijl de bodem er waterrijker is. Veld- en boomvruchten zijn er niet zoo schaarsch als in de omgeving van Koepang en Babauw.

De kleine Paritirivier besproeit zelfs in den droogen tijd eenige gras- en sawahvelden en de tuinbouw is daar niet zoo onmogelijk als nabij Koepang.

Dit heeft in der tijd het denkbeeld doen ontstaan om de hoofdplaats te verleggen. Ook suikerkultuur op groote schaal, meende men, zou daar gelukken.

Voor beide doeleinden heeft Pariti echter bewezen ongeschikt te zijn.

Eene goede reede bestaat er niet; en eene landing, zelfs met eene kleine sloep, is eene zeer moeilijke zaak ten gevolge der zich ver in zee uitstrekkende modderbanken. Voor de kultuur betoonde Pariti's bodem zich niet minder ondankbaar. Een hooge schoorsteen, eenzaam gelegen, en een met struikgewas begroeid veld toont den reiziger aan, dat daar eene suikerfabriek heeft gestaan, welke uit gebrek aan riet niet werken kon. De aanplanting verrotte telken male; de ondergrond was namelijk zóó ondoordringbaar, dat afvoer van water onmogelijk was. Pariti is derhalve noch suikerdistrict noch hoofdplaats kunnen worden.

Wij betrokken bij onze aankomst te Pariti de woning des posthouders, die, zoo als gezegd is, onze reisgenoot was en hier op zijne standplaats nog vrij wat drukte had, aangezien van hier insgelijks een vijftigtal ruiters ons zou vergezellen.

Den volgenden morgen leverde het anders zoo eenzaam plaatsje een schouwspel van bijzondere levendigheid op. Het getrappel en gehinnik van ruim een honderd paarden, de bedrijvigheid hier en daar in het opladen der goederen en het zadelen der rijpaarden, het heen en weer loopen onzer bedienden, de luide bevelen der verschillende hoofden onzer volgelingen, wier eigenaardige kleederdragt niet weinig toebragt tot decoratie van dit morgentoneel. Vooral de Rottinezen met hunne fantastisch gevlochten stroohoeden moesten de aandacht trekken van hen, die dit volkje nog nimmer in grooter getale vereenigd hadden gezien.

Deze Rottinezen zijn landbouwende kolonisten, die niet alleen het grootste deel van Babauws bevolking uitmaken, doch ook het hoofdbestanddeel vormen der inwoners van Namsaing, Oba, Pariti, Soelamoe, ja van alle strandplaatsen der baai van Koepang. Zelfs Barati is nog eene Rottinesche nederzetting. Hunne voeding bestaat hoofdzakelijk uit djagoeng en suiker, welke in deze streken wordt bereid uit den lontarpalm even als die op Java uit den arengpalm. Hoewel ongedisciplineerd zijn het uitmuntende ruiters en zitten zij als op hunne paarden geplakt.

Eindelijk was alles gereed en trokken wij op Soelamoe aan. De weg liep aanvankelijk door eentoonige gawang- en bamboe-doeri bosschen, waar leven noch beweging heerschten.

Het eenige geluid, dat nu en dan vernomen werd, was het verwijderd gekraai van een boschhaan, terwijl de eenigste afwisseling op ons pad bestond in het overtrekken van een paar steenachtige rivierbeddingen, aan welker oevers eenige eenzame Casuarinen ruischten.

Ook voerde onze weg door een paar drassige vlakten, wier donkergrijze bodem uit ziltigen modder bestond, dewijl zij bij volzee onder liepen. Hier zag ik eenige inlandsche gezinnen in ellendige hutten verblijf houden. Zij hielden zich bezig met het bereiden van zout uit dezen modder, eene bewerking welke alleen op doorzigen berust door een grof stuk doek en het verkregen vocht uit te dampen.

Na een tamelijk vervelenden rid, waarbij wij op eenigen afstand de bergen Kalali en Péneh-Péneh regts ($\pm$ 2000 voet hoog) hadden laten liggen, bereikten wij Soelamoe, eene kampong op eene dorre zandige landtong tegenover poeloe Tikoes gelegen.

Hier hadden wij gelegenheid het azimuth ten opzichte van het tegenover ons liggend Koepang te bepalen (*), waaruit bleek, dat Soelamoe enkele graden te oostelijk op de kaart van Timor voorkomt. Alhier kregen wij een bezoek van den radja van Baä (Rotti).

Deze vorst had eenigen tijd onder de hier levende Rottinesche kolonisten verblijf gehouden. Hij zou weldra naar zijn eigen gebied terugkeeren, doch bood zich vrijwillig aan om ons met eenige volgelingen te vergezellen.

Dit was ons zeer welkom, niet alleen dewijl de radja als grondbezitter in deze streken eenigen invloed uitoefende, maar vooral omdat hij bevriend was met verscheidene in de veete betrokken hoofden en derhalve een gunstigen invloed zou kunnen uitoefenen op de verbitterde gemoederen.

Onze volgende étappe was Barati, op de kaarten voorkomende als Baratta, Barata en Belerata.

Van Soelamoe vertrekkende begon onze weg onmiddellijk te rijzen.

In eene noordelijke rigting trokken wij eerst over spaarzaam met koesambi- en kabisakboomen en alang-alang begroeide heuveltoppen.

Daardoor konden wij Barati in eene zoogenaamde rechte lijn bereiken en den grooten omweg over tandjong Pakoela vermijden.

De piek van Soelamoe — eigenlijk goenoeng Bimanasi — verhief zich aan onze linkerhand, terwijl ik regts van ons pad voor het eerst een van deze eigenaardig grijze en steile rotsgevaarten zag verrijzen, welke door hunne grillig gevormde toppen en spitsen aan de ruïnen van oude ridderkasteelen doen denken.

Deze bijna loodrechte gevaarten, soms van 3000 en meer voeten hoog, behooren wel tot de oudste formatiën van Timor en kunnen naar mijne meening tot het grauwacke tijdperk worden gerekend. De stukken dezer klippige gevaarten, die ik mij nu en dan gedurende de reis liet bezorgen, toonden allen dezelfde structuur: kalkspaat, hier en daar door ijzeroxijde gekleurd, nu en dan goed ontwikkelde kristallen vertoonende; zandsteen werd hier en daar ook aangetroffen, doch de overhand had de kalkformatie.

Nimmer ook was een stuk zandsteen afkomstig van de beschreven rots-

(*) 192°.

gevaarten, daarentegen wel van de andere bergvormen, die zich als ruggen en zadels voordeden, en wier toppen een meer afgeronden vorm bezaten.

De inlanders zelven maken ook in de benaming dezer bergsoorten onderscheid. De steil in de lucht rijzende grijze rotsen noemen zij Tatoe (Batoe), terwijl de bergvormen van meer glooienden aard Nèten heeten.

Tot nog toe was onze weg tamelijk vrij van groote moeilijkheden geweest. De golvende en vaak slingerende vorm van ons pad had zelfs nu en dan voor ons een schilderachtig gezicht opgeleverd, vooral als wij den blik lieten gaan over ons bont gekleed gevolg, dat wij zooveel mogelijk vooruit lieten gaan uit vrees voor achterblijvers. Nu eens zag men de laatsten hunner in eene vallei afdalen, terwijl de meest voorlijke ruiters reeds bezig waren den heuveltop aan de overzijde te bestijgen.

Als dan zulk eene bonte menschen- en dierenmassa zich langs een kronkelend pad door een open dal voortbewoog als ware het een monsterachtige slang, dan bevatte dit gezicht, althans voor mij, inderdaad iets schilderachtigs.

Doch de weg werd moeilijker. Wij waren ongeveer tot 1500 voet gestegen; wij hadden den top eens heuvels bereikt en moesten weer dalen.

Het pad was echter zoo steil, zoo begroeid met doornachtig struikgewas en zoo bezet tevens met puntige klipsteenen, dat de grootste oplettendheid noodig was voor paard en ruiter om in het zoo abrupt afdalen van $\pm$ 700 vt. geen ongeluk te bekomen. De meesten onzer paarden echter waren van Rottineesch ras.

Genieten nu de Bataksche paarden den welverdienden naam van goede bergklimmers te zijn, de Rottinesche doen hierin niets voor hunne Sumatraansche lotgenooten onder.

Ook mag hier van het Rottineesch paard worden gezegd, dat het uitmuntend telt, iets wat noch de Soembanesche noch de Timoresche paarden goed schijnen te kunnen.

Na deze moeilijke nederdaling bevonden wij ons in een dicht bosch van gawangpalmen, en, na dit doorgereden te zijn, trokken wij over de vrij breede, doch drooge bedding der Koesambi-rivier om weder aan de overzijde een steilen en hoogen oever te beklimmen. Dewijl echter paarden en menschen even vermoeid waren, werd besloten een half uur halt te houden.

De paarden werden in eene nabij zijnde kom gedrenkt; de volgelingen dronken meê en wij zelven maakten het ons zoo gemakkelijk mogelijk op een of ander rotsblok in de rivier, waar wij ons ontbijt namen.

Het reizen of liever het leven op reis in Indie heeft zijne bijzondere eigenaardigheden en biedt vaak de meest uiteenloopende toestanden aan. Ik spreek hier niet van het reizen op de groote wegen op Java of Sumatra's Westkust noch van een togt door de Molukken per stoomschip. Daar toch is alles zooveel mogelijk tot gemak van den reiziger ingerigt. Doch dit is niet

het geval met weinig bezochte districten op afgelegen buitenposten, waar men door „grooten weg” een redelijk begaanbaar voetpad te verstaan heeft en men bij gebrek aan zulk een „grooten weg” zijn pad zoeken moet door dicht begroeid bosch, waar twijfelachtige voetpaden elkander meermalen kruisen of de te volgen rigting door de drooge bedding van een bergstroom voert. Stations, pasangrahan's of zelfs eene enkele warong, van dat alles is niets te vinden en het gebeurt daarbij meermalen, dat men eerst na dagen reizens eene kampong doortrekt, waar met moeite eene kip of een paar eieren te krijgen zijn.

Nu eens is de weg eentoonig, dan afwisselend, nu eens inoeijelijk, ja gevaarlijk. Soms heeft men uren lang de felste zonnehitte of treft men halfweg een in Europa ongekende stortregen, die menschen, goederen en levensmiddelen doorweekt. Op een anderen tijd schiet een ruiter bij het afdalen van eene ravijn met zadel en al over den kop van het paard of struikelt een lastdier met levensmiddelen, waardoor de kleine voorraad wijn of bier, bestemd voor de geheele reis op eens verloren gaat. Den eenen dag doet de reiziger een goed maal met een hertebout, den anderen moet hij tevreden zijn met rijst en ding-ding of drooge visch.

Onze reis had nog niet lang geduurd; de provisiën waren bijna nog niet aangesproken; het ontbijt kon dus rijk zijn. Het bestond in een klein blik sardijntjes, een stuk beschuit en een glas bier. Nadat mensch en dier verkwikt waren, bestegen wij den steilen oever en na eenige honderde voeten te hebben geklommen, bereikten wij eene ligt golvende hoogvlakte, waar wij een geheel ander tooneel aanschouwden dan wij tot nu toe hadden gezien.

Beneden in de diepte lagen de eentoonige gawang- en bamboeboschen. Iets hooger langs de heuvelhellingen was het rijk der kabisak- en kasoemiboomen, op wier frisch groene kruinen wij nederzagen, terwijl op het plateau zelve een zacht groen tapijt van kort gras lag uitgespreid. De boomen waren hier vrij talrijk, doch wijd uit elkander staande. Zij vertoonden een eigenaardig schouwspel; hunne stammen waren helder wit en zoo glad en gaaf alsof zij met porceleinlak vernist waren. Ik geloof, dat het dezelfde boomsoort was, die door Rumphius met den naam van arbor albus bestempeld is geworden. Bladeren en takverdeeling hadden veel van den Hollandschen peppel, echter niet te verwarren met de hoog opgaande Italiaansche populier, die zulk een eigenaardig aanzien geeft aan lanen en kerkhoven. Hier waren ook zachte hellingen en breede dalen in plaats van abrupte steilten en ravijnen.

Onder het gaandeweg aanschouwen van deze niet onaangename omgeving paktten zich om de toppen der omliggende bergen donkere wolken te zamen en dreigden ons maar al te zeer met een stortvloed te overstelpen. Wij waren nog drie palen van onze halt te Barati.

De paarden werden aangezet en in vollen draf toog de karavaan verder.

Doch de driftige vaart der wolken was sneller dan de onze. Spaarzame, groote droppels verkondigden ons wat wij weldra te wachten hadden.

Een enkele donderslag, die door de omliggende bergen weerkaatst werd, scheen het sein waarop de loodkleurige wolkgevaarten schenen gewacht te hebben. Een stortvloed, zooals de tropen ze alleen opleveren, overstelpte ons plotseling en in minder dan drie minuten waren wij doornat. Aan hard rijden was geen denken meer.

Het pad was te glibberig en voerde ook dikwerf langs den rand van vrij diepe dalen. Langzaam reden wij dus voorwaarts in de hoop van dan toch over een uur onder dak te zijn; want het kamponghoofd te Barati had vooraf last bekomen een tijdelijk nachtverblijf voor ons te doen opslaan.

Het uur was om en wij trokken de kampong met een verheugd gemoed binnen. Zij was klein, doch zindelijk en aangenaam gelegen, even aan den binnenkant van tandjong Barati, ongeveer 300 voet boven zee en gaf een niet onaangenaam uitzigt op de baai van dien naam.

Het kamponghoofd wachte ons heel beleefd af, maar, eer wij tijd hadden om af te stijgen, deelde hij met het onnoozelste gezigt van de wereld mede, dat onze hut niet in de kampong zelve, doch beneden aan het strand, aan de overzijde der kleine rivier was gebouwd.

Grooter teleurstelling had ik in lang niet ondervonden; stijf en verkleumd moesten wij onze paarden wenden en de daling naar het strand aanvangen.

Dit was geene gemakkelijke zaak. Het pad was smal en glad en liep zoo dicht langs de steile bergwand, dat bij den minsten misstap der paarden eene onmiddellijke neerstorting in de diepte te vreezen was.

Wij stegen dus af en leidden de paarden bij den toom. Nu eens glijdende, dan weer eens een kleine sprong nemende of ons aan de struiken vasthoudende bereikten wij het strand. Daarop trokken wij over de rivier en bereikten ons bladerhuis.

Eene tweede teleurstelling, niet minder groot, was dat het in ons verblijf even hard regende als daar buiten, zoodat ieder onzer zijn best moest doen voor zich een droogen hoek op te zoeken.

Dat ik uitvoer tegen den schuldigen laat zich begrijpen, doch wij moesten ons schikken. Alles was nat geworden, dewijl voor het vervoer met paarden de goederen in manden van gevlochten lontarbladen gepakt waren geworden. Deze manden dragen den naam van tentomoe, wanneer zij van deksels voorzien zijn; als zij echter den vorm hebben van open zakken tot berging van flesschen en dergelijke, heeten zij kapisak.

Deze waren nu alles behalve waterdicht, zoodat meest alle kleederen doornat waren en evenzoo de gekleurde lijnwaden, welke als geschenkgoederen waren medegenomen.

Een groot bezwaar was tevens, dat onze voorraad rijst voor den geheelen togt doorweekt was. Eerst een uur na onze aankomst begon de regen te bedaren en hield hij weldra geheel op; gelukkig was elk onzer in het bezit van één

klein valies, waarvan de inhoud droog was gebleven, zoodat wij gevoelig ons van andere kleederen konden voorzien.

Een groot vuur werd voor den ingang der hut entstoken en weldra was alle ellende weer vergeten.

Aan vertrek was echter den volgenden dag niet te denken. De rijst moest uitgestrooid en in de zon worden gedroogd.

Dit was ook het geval met de overige goederen, terwijl tevens de wapenen moesten worden gepoetst. Dit gaf ons gelegenheid om de omgeving eenigermate op te nemen.

Veel wetenswaardigs valt er echter niet van te zeggen. De kampong bevat ongeveer een twaalftal huizen en is gelegen beoosten de kaap, waaraan de plaats haar naam ontleent, doch aan een lager voorgebergte, dat de zuidwestelijke punt vormt der kleine Baratibaaï. De kleine rivier, welke als het ware aan den voet der kampong ontspringt, voert water gedurende den droogen tijd, doch staat op geene enkele kaart aangegeven. Het wemelt er van krokodillen. Een dezer monsters, naar schatting twintig voet lang, kwam des morgens met hoog water de rivier indrijven.

Wij wapenden ons elk met eene karabijn, doch vruchteloos. Toen de bezoeker bijna onder schot was, dook hij bedaard onder en liet zich niet meer zien voor den volgenden dag, toen wij reeds allen te paard zaten.

De rivier Toeak-au, die juist in het midden der baai uitmondt, zal hier wel de grensscheiding zijn, hoewel die op de kaart van Versteeg niet voorkomt.

Na een dag rustens verlieten wij dit onherbergzaam aard en reden de baai langs tot aan de reeds genoemde rivier Toeak-au, welke wij overtrokken en onze weg door een zoogenaamd strandboch vervolgden. De vegetatie was hier weelderig. Bamboe-doeri, gawang, nipa, doornen, struiken en lianen, alles deed zijn best om ons den doortogt te betwisten. Men ademde hier eene dompige, moerassige lucht in, die bij langer verblijf in deze wildernis zeker slechte gevolgen zou hebben. Nu eens stonden wij eensklaps voor een diepe modderige beek, waarover eerst eene noodbrug moest worden geslagen, ook sterk genoeg voor paarden. Dit gaf natuurlijk eenig oponthoud. Maar de vele kapmessen, die in beweging kwamen en de rijke voorraad van gawang deden als met een tooverslag een bruikbare brug ontstaan.

In twintig minuten was alles afgeloopen. Na eenige worstelingen met omgevallen boomstammen en overhangende takken en lianen bereikten wij het strand weder en eindelijk het einde der Baratibaaï, waar wij wegens den stand van het water moesten blijven. Hier lag de reeds genoemde kampong Toeak-au en bouwden wij een nachtkwartier, waar wij meer op ons gemak waren dan in het vorige. Wij ontvingen een gezantschap van den Djeral van Sonnebait, medebrengende een varken, wat djagoeng en een bos pisang, terwijl in de

vroegte van den volgenden morgen harddraverij werd gehouden door de volgelingen van den radja van Rotti.

Wegens den stand der zee konden wij eerst ten twaalf ure des middags vertrekken. Eerst volgden wij het strand, daarna kozen wij de boschrijke heuvelen, waardoor wij achter tandjong Koeroes konden heen trekken. Bijna aan het eind van deze korte bergrid had er een klein incident plaats, dat noodlottig voor schrijver dezes had kunnen afloopen.

Nog enkele zware boomen omzoomden het pad en eene loodregte steilte van omstreeks 400 voet zou zich aan ons voordoen.

Daarlangs voerde onze weg, naauwelijks twee voet breed, zoodat een paard er kan loopen, doch meer niet.

Aan de zware dorens van den laatsten boom bleef de zak van mijne jas haken; door den gang van het paard en de ligte stof van mijn kleedingstuk scheurde de zak gelukkig uit, en mijn rozinant behield zijn gewonen tred; ware dit niet geschied, dan had natuurlijk het paard een zijsprong moeten doen en was dan ongetwijfeld met zijn ruiter in de diepte gestort.

Naar mijn zakboekje, dat bij die gelegenheid op den grond viel en geen duim van den afgrond bleef liggen, durfde ik niet omzien, want het rotsige strand, waartegen de zee beukte, lag beneden mij. Ik sloot de oogen, gaf mijn paard den vrijen teugel en na een twintigtal passen was ik voorbij de plaats, waarlangs bekwamer ruiters dan ik ook geen tweemaal voor hun genoegzen zullen willen langs trekken.

De Heer Huppe echter, die de gevaarlijke open plek nog niet had bereikt, vond gelegenheid van het paard te stijgen en, behoedzaam den arm uitstekende, haalde hij het boekje gelukkig van zijne gevaarlijke ligplaats.

Weldra daalden wij af naar het strand.

Wij hadden tandjong Koeroes achter den rug en bevonden ons in de baai van Noi Mina.

Deze is iets minder wijd in omvang dan die van Barati. Ik meen dit echter in beperkten zin. Neemt men voor de baai den afstand van tandjong Koeroes tot tandjong Mas, dan zou de baai van Noi Mina zelfs grooter zijn dan die van Barati. Neemt men daarentegen voor de baai van Noi Mina slechts een derde deel van de hierboven opgegeven afstand, zoo als ik de baai heb gezien, doch zoo als zij niet op de kaarten te herkennen is, dan blijft mijn eerste opgaaf van kracht. Deze uitweiding acht ik noodig om verwarring voor te komen bij hetgeen hier volgen zal omtrent de Noi Mina rivier.

De baai van Noi Mina wordt omsloten door loodregte heuvelwouden. De voorliggende gesteenten, die bij laag water bloot vallen, bestaan uit conglomeraat (Jura), terwijl de lagen, die de genoemde steile wanden vormen, bijna krijtwit en zacht op het gevoel zijn.

Ik vermeen die lagen voor pijpaarde te moeten houden.

Op omstreeks het derde gedeelte van den omtrek der baai valt de Noi Mina rivier in zee. Hoewel dit riviertje tot de weinigen behoort, welke in den oostmoesson niet uitdroogt, is toch de Noi Mina zoo klein, dat men over steenen springende de monding passeert. Nu staat de uitwatering van dit riviertje op de kaarten aangegeven als tusschen tandjong Mas en tandjong Gemok en wel iets digter bij de laatst dan bij de eerstgenoemde kaap.

Ook komt de Noi Mina voor als een der grootste rivieren van Timor. Dit is eene dubbele misstelling.

Het riviertje valt op ruim een half uur afstands van tandjong Koeroes in zee. De stroom, die op de bestaande kaarten als Noi Mina voorkomt, is de breede steenachtige bedding der rivier Taïn, welke in den oostmoesson droog ligt, doch in den regentijd eene groote watermassa naar zee zendt.

Ook de rivier Naus, wier breede doch drooge bedding wij overtrokken even vóór Soleo te bereiken, valt hieromstreeks in zee, zoo zij zich welligt niet vóór het bereiken van het strand met de Taïn vereenigt. De Noi Mina rivier aan de Zuidkust daarentegen is eene voor Timor vrij groote stroom. De Gouvernements stoomer Telegraaf heeft in der tijd in hare monding ten anker gelegen. Van de monding dezer zuidelijke Noi Mina is in der tijd eene schetskaart ontworpen en naar het Marine-Departement gezonden.

Nog eene opmerking. In de bogt, gevormd door de meer genoemde kappen tandjong Koeroes en tandjong Gemok, een paar uren benoorden de uitwatering der Noi Mina, vallen nog twee niet onbelangrijke rivieren in zee, waarvan geen spoor op de bestaande kaarten is te vinden. De eerste heet Soengi Termano en de tweede, een klein half uur verder, de Soengi Mas.

Of dit welligt slechts ééne rivier is met twee uitmondingen of in der daad twee verschillende rivieren zijn, durf ik niet beslissen, doch de uitwateringen heb ik persoonlijk gezien; van den loop dezer rivieren heb ik niets anders kunnen te weten komen dan dat Soengi Tamano de eigenlijke uitwatering is der Noi Niti of koperrivier (Soengi Loijan).

Na nog een tijd lang de baai langs getrokken te hebben, sloegen wij ons bivouac op te Si Molloh, eene grasvlakte nabij het strand en gelegen aan eene kleine rivier. Hier werden wij ontmoet door den feitor van Noi-Mina, Ebbeh-Noni genaamd, een der hoofden van Sonnebait. Terwijl zijne lieden ons volk hielpen met den opbouw van een nachtverblijf, verhaalde de feitor ons van den oorlog en de gevolgen er van. Hij zelf was door de radja's van Amfoeang (Sorbian) en Ambenoe uit zijne kampong Noi Mina verdreven en woonde thans op eene plaats in het gebergte, Toeboe Nobeh genaamd.

De oorlog was ontstaan om het uitsluitend bezit van een stuk grond, waar veel bijen nestelden. Hij hoopte echter, dat „Mai bapa Compania” (het Gouvernement) er een einde aan zou maken, op dat alle lieden weer rust zouden genieten.

Wij beloofden hem al het mogelijke te zullen doen om den vrede te herstellen, opdat hij dan ook weder naar zijne vorige standplaats zou kunnen terugkeeren. Deze toezegging deed hem blijkbaar genoegen.

Niet zonder bedruktheid had hij ons in zijne figuurlijke taal medegedeeld, dat Sonnebait vroeger „een groote boom was geweest met ver uitgespreide takken en een fraaijen kruin, thans echter was die boom beroofd van vele takken en slechts eene kleine spruit”. De man sprak de waarheid; zoowel ten gevolge der vroegere oorlogen met de kompagnie als door het zich losrukken van verscheidene hoofden, was het eenmaal kolossale rijk van Sonnebait verbrokkeld geworden in een tal van kleine staten, hoewel het thans nog magtig genoeg was om het Gouvernement de handen vol te geven in geval van vijandelijkheden.

De feitor ontving eenige kleine geschenken, waaronder de onvermijdelijke arak, welke gretig aangenomen en uitgedronken werd. Hij beloofde ter zijner tijd op de aangewezen vergaderplaats aan de Noi Niti rivier te zullen komen en liet daarop ter onzer eer eenige inlandsche dansen uitvoeren, een schouwspel, dat geheel vreemd voor mij was.

Si Molloch verlatende trokken wij des anderen daags de baai langs en zagen eene rotsmassa, welke in de verte ligt voor een Monitor zou kunnen worden gehouden; de inlanders echter noemen dezen steen Batoe Manoesia. Weldra trokken wij nu de monding der Soengi Termano over en dit wel met eenige overhaasting, dewijl de vloed opkwam en met vrij wat vaart naar binnen stroomde.

De rivier moet nog al ver in het binnenland zijn oorsprong hebben, ten minste als het waar is, dat deze rivier en de Noi Niti een en dezelfde zijn.

Een half uur verder wees men mij de monding van Soengi Mas.

Deze was echter versperd door eene zandbank, ofschoon ik de rivier zelve van de bank af gezien heb. Soengi Mas heet aan haar oorsprong Non Baun, waar veel goud moet worden aangetroffen.

Tandjong Mas lag nu voor ons. Wij hadden echter een anderen weg te volgen en verlieten weldra het strand om in oostelijke rigting door een uitgebreid boschland op Amfoeang aan te trekken. Deze bosschen werden hier en daar afgewisseld door opene grasvelden of clairières, waar talrijke kudden herten ongestoord rondzwierven. De oorlog was hun behoud; niemand toch durfde deze prachtige jagtvelden bezoeken, uit vrees van in eene hinderlaag te vallen en zijn hoofd te verliezen.

Eindelijk kwamen wij aan eene zeer breede rivierbedding, thans geheel droog, maar waarvan het water in den regentijd met groote kracht moet worden naar zee gestuwd. Het was de bedding der reeds genoemde rivier Taïn.

Te midden der uitgestrekte bedding zagen wij meer dan een door de kracht des waters opgeworpen dijk van rolstenen, parallel loopende met de oevers, als-

of twee of drie rivieren neven elkander hare wateren naar zee hadden gezonden. Welligt is dit verschijnsel te verklaren door eenige hooger gelegen rotsblokken, welke den stroom in twee of meer deelen hebben gesplitst of welligt door de zamenvloeiing der rivier Naus, wier bedding wij naderhand zouden overtrekken.

Meer en meer begonnen wij Soleo, de hoofdplaats van Moloh Manok, radja van Amfoeang, ook wel genoemd Sorbian, te naderen. Dit Soleo is dezelfde plaats, die op de kaarten als Amfoeang bekend gesteld is, doch ten onregte. Amfoeang is de naam van het rijk, dat aan twee radja's uit hetzelfde stamhuis behoort.

Soleo is de hoofdplaats van hem, die den toenaam van Sorbian draagt; Naklio is de hoofdplaats des anderen radja's, Sanoë Manok.

Dit Naklio pronkt nu op alle kaarten onder den naam van Nolloi. Het eigelijke Nai-Loi is verder gelegen.

Wij zullen later gelegenheid hebben over deze namen en de radja's van Amfoeang meer uitvoerig te spreken.

In het belendende bosch van Soleo werd mijne aandacht getrokken door eenige voorwerpen, welke langs den weg stonden en die mij onmiddellijk aan mijn verblijf in West-Afrika herinnerden.

Dáár toch bevond zich aan den ingang van ieder krom (kampong) een houten raam of galg, waaraan eenige bundels kruiden en soms een pot met verschillende ingrediënten hing om den boozen geest (Saman) af te keeren. Hetzelfde raam, dezelfde bundels en bossen kruiden ontmoette ik thans weder opgerigt tot hetzelfde doel. Deze ramen, Toea Nitoe genoemd, waren hier en daar opgerigt tot afwering van rampen b. v. de pokken. Naderhand zou ik tevens ontdekken, dat de godsdienst der Timorezen niets anders dan Fetichendom is en hoofdzakelijk bestaat in het bezweren van deze Nitoe's of booze geesten.

Bij onze aankomst te Soleo werden wij ontvangen door Nai-Po Baki, feitor van Lèlogama. De radja van Amfoeang, wiens residentie hier eigenlijk was, bevond zich nog in het gebergte. Hij verzocht ons eene keus uit de kamponghuizen te doen voor ons nachtverblijf, maar deze waren zoo morsig, dat wij niet besluiten konden om in een derzelve te trekken. Er was echter eene kleine open pendopo, waarin eene tafel en een paar banken stonden.

Deze kon dienen als eetzaal, doch voor den nacht, waar zouden wij blijven? Toen viel mijn oog op een hoog op palen staand gebouwtje, te zamengesteld van bamboe latwerk; het had veel van een duiventil. Ik beklom de wankelende ladder en vond twee miniatuur kamers. Dit werd onmiddellijk tot een geschikt verblijf verklaard en de commissie was onder dak.

Soleo ligt in het voorste gedeelte eener kleine baai, wier Noordelijke uithoek tandjong Gemok is.

Het is eene ellendige kampong. De huizen zijn er bouwvellig, nietig,

uiterst onzindelijk en weinig in getal. En toch was dit de eigenlijke hoofdkampong van Sorbian! Er wonen enkele chinezen, die handel drijven in pinangnoten, was en karbouwenhorens. Een paar inlandsche handelsprauwen was al leven wat de kleine baai van Soleo vertoonde. De inwoners schenen er zwaar geteisterd te zijn geweest door de pokken. Velen waren er overleden en zij die de ziekte gelukkig waren doorgeworsteld droegen er nog de diepe sporen van in het gelaat. Sommigen hadden het gezicht geheel of gedeeltelijk verloren en de meeste kinderen leden nog aan zeere oogen.

Wij waren alzoo verheugd den volgenden morgen deze ongelukkige plaats te kunnen verlaten. Van ons vertrek sprekende moet ik echter nog als terloops melding maken, dat de lucht in den vooravond begon te betrekken, zoodat er vrees voor regen ontstond. Feitor Nai Po vond dit een bedenkelijk verschijnsel met het oog op onze aanstaande reis.

Hij verliet ons plotseling en wij zagen hem eerst lang daarna terugkeeren.

Wat hij was gaan doen? „Toetoeep hoedjan”, was het laconiek antwoord. Hij had eene offerhande doen verrigten om den regen tegen te houden. Waarin die offerhande bestond wist ik niet. Naderhand zou ik dit echter te weten komen.

De weg voerde langs de baai en de feitor Nai Po vergezelde ons naar Naklio, de hoofdplaats van den anderen radja van Amfoeang, Sanoe Manok. Deze woont hier eigenlijk niet, doch houdt verblijf te Maniki nabij Koepang, zoodat ik hem reeds vroeger had leeren kennen en nu bij onze aankomst in zijn gebied hem spoedig te ontmoeten hoopte, iets dat dan ook gebeurde, dewijl hij reeds sedert eenigen tijd kennis droeg van onzen togt herwaarts en daarbij het plan bestond, dat hij ons naar de vergaderplaats zou vergezellen.

Bij onze aankomst te Naklio trof het mij onmiddellijk, dat deze kampong ruimer aangelegd en zindelijker onderhouden was.

Ook de huizen waren er talrijker en oneindig netter. Er stond op een open terrein nabij het strand een flinke vlaggestok, waarvan de driekleur bij onze aankomst wapperde. Ook was er eene vrij ruime en goed onderhouden gouvernements pasangrahan, voorzien van tafels en banken, doch aan alle zijden open. Er behoefde slechts eene omwanding van lontarbladeren te worden aangebragt en het gebouw was geschikt om ons voor een paar nachten te herbergen.

Nabij de pasangrahan lag de woning van een chineesch handelaar, die ook met den handel van Koepang in betrekking stond. Dit huis was het nieuwste en best ingerigte van Naklio. Er was ook met veel moeite en zorg een tuin voor het huis aangelegd, waarin eenige bloemen en heesters stonden, terwijl de hoekpunten door klappers werden ingenomen. De eigenaar

die er vrij wel gedaan en goedhartig uitzag; kwam mij verzoeken of ik eene kamer in zijne woning wilde betrekken, iets wat ik volgaarne aannam, te meer dewijl ik van hem, wegens zijn langdurig verblijf in Amfoeang en de vele handelsbetrekkingen, die hij in het binnenland had, veel kon vernemen omtrent den toestand der landstreek, welke wij weldra zouden binnentrekken.

Wij verbleven een paar dagen te Naklio, zoowel om op Sorbian (*) te wachten als om op de hoogte te komen der hangende geschillen, ten einde niet geheel onvoorbereid ter raadsvergadering te komen. Naklio drijft een veel uitgebreider handel dan Soleo. Er lagen op de reede vijf handelspraauwen, als eene van Makassar, eene van Savoe, eene van Boeton en twee van Rotti. Een twaalfstal chinezen is hier ten handel gevestigd, van welke mijn gastheer wel de voornaamste was. De aanvoer bestaat hoofdzakelijk in buskruid, lijnwaden, parangs, aardewerk en arak. De uitvoer bepaalt zich tot pinangnoten, was, karbouwenhorens en een weinig rijst.

Hetgeen ik omtrent den toestand des lands, de verhouding en de verschillende eischen der twistende partijen vernam, komt op het volgende neder.

De oorlog tusschen Sorbian en Sonnebait had nu reeds zes jaren geduurd.

De oorzaak lag in de kwestie van het bezit van eene strook gronds, waar veel bijen nestelden. Sonnebait scheen de aanvaller geweest te zijn. Sedert dien tijd had men elkander veel afbreuk trachten te doen door veeroof op groote schaal en menig slagtoffer was gevallen door het afschuwelijk gebruik van het koppensnellen. De Timorezen toch voeren onderling bijna nooit een openbaren oorlog. Wel is waar trekt men bij het uitbarsten des oorlogs met een zeker magtsvertoon tegen elkander op, maar tot eigenlijk handgemeen worden komt het in den regel niet. Wanneer de twee vijandelijke magten tegenover elkander staan treden van weêrskanten eenige Meo's (voorvechters) vooruit, dansen een krijgdsdans met uitgetogen klewang, beroemen zich daarbij op hunne dapperheid, dagen den vijand uit en de troep trekt daarna terug, waarop het hinderlagenstelsel in werking treedt. Gaat een jager uit om een hert te schieten, dan beloert hem een verborgen vijand om hem onverhoeds te overvallen; klimt een bijenmelker in een boom om was te verzamelen, dan schiet een onzichtbare hand hem neder; onmiddellijk is de klewang gereed en de ongelukkige is onthoofd. Zulk een toestand houdt iedereen in angstige spanning en onrust. De akkers worden niet bebouwd; de kampongs zijn alle afgesloten en alle bedrijf staat stil.

Zoo beliep de uitvoer van was vóór den oorlog 300 à 400 pikols per jaar en thans was die aanvoer tot hoogstens 50 pikols verminderd. Zoo ook was

---

(*) Ten einde verwarring in de benaming der beide radja's van Amfoeang te voorkomen zal ik voortaan den naam *Sorbian* gebruiken voor *Moloh Manok*, die in den oorlog betrokken is en den anderen radja *Sanoë* blijven noemen.

de omzet van pinangnoten en andere handelsartikelen naar evenredigheid verminderd; niemand waagde zich aan de inzameling.

De handel, vooral te Naklio, klaagde dus bitter. Geen wonder, dat men van dien kant onze komst als een welkom teeken van den toekomstigen vrede beschouwde. Ook de feitor van Lèlogama hoopte veel van onze bemiddeling en had reeds vooraf namens zijn vorst te kennen gegeven, dat Amfoeang zich gaarne naar de billijke eischen der „Kompagnie” zou schikken.

Naar ik vernam was ook de radja van Ambenoe insgelijks in onmin met Sorbian of liever met den feitor van Lèlogama.

Ambenoe is niet bij het Nederlandsch Gouvernement erkend; zijn naam komt dan ook niet voor onder de Timoresche vorsten in den regerings-almanak.

Hij had echter aan radja Sanoe zijn verlangen kenbaar gemaakt om toe te treden tot de vorsten, welke met ons in betrekking staan.

Radja Sanoe en feitor Nai-Po lichtten mij nu in omtrent de onderlinge verhouding van het Amfoeangsche vorstenhuis en het aandeel, dat elk der beide vertegenwoordigers in het bestuur des lands had.

Het vorstenhuis van Amfoeang is steeds de bondgenoot der Oost-Indische Kompagnie geweest in hare herhaalde worstelingen met Sonnebait. Dit bragt trouwens de gezonde politiek mede; men had zich steeds tegen de zucht tot indringen van den kant van Sonnebait te dekken, hoewel, zoo als naderhand blijken zal, Amfoeang en Sonnebait een gemeenschappelijk stamhuis hebben.

Radja Sanoe behoort tot den anderen tak van het Amfoeangsche geslacht en heeft als zoodanig den voorrang bij feestelijke gelegenheden en raadsvergaderingen, doch Sorbian, hoewel tot den jongeren tak behoorende, heeft meer magt en een uitgestrekter grondgebied.

Behalve de hoofdkampong Naklio en eenige landerijen in het gebergte bezit radja Sanoe geen grondgebied. Het rijk van Amfoeang staat dus om zoo te zeggen geheel onder het gezag van Sorbian. De oorsprong van deze vreemd schijnende indeeling is als volgt. Vroeger verdeelden twee broeders onderling het gezag over het rijk zoodanig, dat de oudere de belangen des handels en der scheepvaart te behartigen en de zeeplaatsen te beschermen had. Daarbij was hij aansprakelijk voor de goede verstandhouding met de Hollanders. Hij was er voor om de belangen der kompagnie, dien magtigen bondgenoot, in het oog te houden. Zijne hoofdplaats aan het strand bekwam den naam van Naklio, „de plaats der kreeften,” afgeleid van nai (land) en klio (kreeft).

De jongere broeder belastte zich met de zorg voor het eigenlijk binnenslandsch bestuur; de aangelegenheden van den landbouw, de belangen der in de bergen levende bevolking waren dus zijne taak. Door deze onderlinge verdeling kreeg deze vorst den naam van Solebian, door de Koepangers verbasterd in Sorbian, beteekenende dit de vorst van een afgedeeld rijk, afgeleid van het woord soléh (verdeelen) en bian (in tweeën, de helft).

Zijne hoofdplaats kreeg den naam van Soeleo, beteekenende dit woord boschfluit. Uit deze indeeling en namen blijkt dus, dat de oudere broeder strand- en de jongere broeder bergvorst was.

In den loop der tijden, toen de magt en de invloed der O. I. Compagnie gaandeweg verminderde, en daar nu het Nederlandsch-Indisch Gouvernement hogere belangen had dan de uitsluitende zorgen voor het afgelegen en impro-ductieve Timor, toen ook moest de magt van den ouderen vorstentak in die zelfde mate afnemen. Ten gevolge hiervan is Sorbian om zoo te spreken de alleenheerscher in het rijk van Amfoeang geworden. Radja Sanoe's zedelijke invloed steunt hoofdzakelijk op zijn eerstgeboorterecht, hetwelk hier zeer geëerbiedigd wordt, hoezeer ook zijne persoonlijke hoedanigheden er veel toe bijbrengen om dien invloed te versterken, ofschoon hij zich nimmer met regeringszaken inlaat en zelfs zijn verblijf ver van Amfoeang heeft gevestigd. Radja Sanoe bezit namelijk eene aangeboren kalmte en bedaardheid, welke Sorbian ten eenenmale mist. Hij heeft een goed oordeel en weet een juisten blik te slaan in de hangende aangelegenheden en is derhalve voor de commissie een ware vraagbaak. Ook nog eene andere deugd onderscheidt hem gunstig van Sorbian. Deze is een onverbeterlijke dronkaard, met wien dikwerf niets is aan te vangen, terwijl radja Sanoe zeer matig en ingetogen leeft.

Hoewel niet in den oorlog betrokken, zal hij ons niet te min vergezellen, zoowel om ons met zijne inlichtingen te dienen als om de hoofden van Sonnebait, bij wie hij zeer gezien is, tot inkrimping hunner hebzuchtige eischen over te halen.

Gedurende ons verblijf te Naklio deed zich een incident voor, dat ik hier in korte trekken mededeel, en waaruit blijken mag, hoe nuttig het kan zijn, dat in zulk eene afgelegen en om zoo te spreken onbeheerde streek het Europeesch gezag zich van tijd tot tijd vertoone.

Van meer dan eene zijde werd medegedeeld, dat te Soleo, hetwelk wij zoo pas hadden verlaten, eene Soloresche praauw lag, aan boord hebbende den radja moedah van Kedang (eiland Andanara), genaamd Matahari en dat deze bezig was een 300 à 400 berg-Timorezen te werven om daarmede oorlog te voeren in den Solor-archipel.

Over dit berigt in 't geheim met radja Sanoe sprekende, bevestigde hij zulks en schreef zelfs het uitblijven van Sorbian, die het volk zou leveren, aan deze omstandigheid toe.

Om geen misslag te begaan en zeker van mijne zaak te zijn, zond ik den tolk radja Topito, die mijn volle vertrouwen bezat, naar Soleo terug met last om met de meest mogelijke omzigtigheid deze zaak te onderzoeken.

Deze volbragt zijne zending en nu was alle twijfel opgeheven. Ik zond daarop een estafette naar den resident en bij terugkomst der commissie te Koe-pang had ik de voldoening te vernemen, dat de praauw zonder aangeworven

volk naar de plaats harer herkomst door eene gewapende kruisboot was terug gebracht.

Na twee dagen te vergeefs op Sorbian gewacht en onze verdere toebereidselen voor de reis gemaakt te hebben, verlieten wij Naklio, vergezeld van feitor Nai-Po, die met zijne geel zijden banier onmiddellijk achter de Nederlandsche vlag reed, welke laatste vooruit gedragen werd. Radja Topito, onze tolk, met zijn gevolg, de radja van Baä en radja Sanoe, elk met hunne volgelingen, dat alles vormde met ons eigen escorte een bonten trein van ongeveer 200 ruiters, die de bogt van Naklio in eene lange lijn langs trok.

Weldra wendden wij regts af en trokken in oostelijke rigting het land in, de bergen tegemoet. Wij hadden het strand nu voor goed verlaten. Wij bevonden ons tegelijkertijd op het zoogenaamde onvrije grondgebied, de streek, waar oorlog werd gevoerd, namelijk het landschap Takaip. Hoewel wij voor ons als zendelingen van het Nederlandsch Gouvernement niets te vreezen hadden, gebod de voorzigtigheid niettemin eenige waakzaamheid aan den dag te leggen, bij de intrede in een land, waar de vijandelijkheden nog in vollen gang waren.

De wapenen werden nagezien, eene voorhoede en achterwacht geformeerd, terwijl de pakpaarden en het gros van den trein zoo veel mogelijk bijeen werden gehouden. Deze laatste maatregel bleek echter niet te kunnen worden volgehouden, zoowel wegens de gesteldheid van het terrein als wegens de geäardheid onzer volgelingen, die liever op hunne wijze wenschten te reizen dan zich aan eenige orde te onderwerpen.

Onze weg liep steeds in zuid-oostelijke rigting door eene heuvelachtige en zwaar begroeide streek.

Meer en meer begonnen wij te stijgen. Ravijnen openden zich nu en dan op het onverwachtst en het afdalen in diepe rivierbeddingen, met groote rotsblokken bezet, kostte veel inspanning en tijd.

Twee dezer ravijnen waren de beddingen der rivieren Métah en Kesbah.

De eerstgenoemde was droog, de tweede voerde hare drabbige wateren met vrij wat onstuimigheid af. De Kesbah was zoo kronkelend, dat wij haar onderscheidene malen op onzen togt moesten overtrekken. Toen wij tot eene zekere hoogte waren gestegen ontwaarden wij twee bergtoppen. Regt voor ons lag de Timau en aan de linkerhand verhief zich de Kolabeh.

Nergens zag men sporen van bebouwing; de tuinen lagen verwilderd en de weinige kampongs, die wij op onzen weg voorbij trokken, waren allen door wallen van zware boomstammen of rotsblokken omringd. Hier en daar zag men ook enkele stroohutten als zwaluwnesten tegen steile berghellingen gebouwd, of op de toppen van schier ongenaakbare rotsen geplaatst. Eén voetreiziger, gewapend met geweer en klewang, werd slechts op onzen togt ontmoet.

Na een vermoeijenden togt van 18 palen bereikten wij de kampong Bakoein, tot het gebied van Sorbian; zegge het district Timau, behoorende.

Deze plaats ligt aangenaam tusschen het groen van oranje- en andere vruchtboomen en is gebouwd tegen eene rots. Zij bestaat uit slechts eenige weinige kegelvormige huizen, maar is niettemin van groot aanbelang voor alle bewoners uit den omtrek. Zij dient tot asyllum bij algemeenen aanval; honderde lieden kunnen daar een voor den vijand ongenaakbaar toevlugtsoord vinden.

De rots, achter het lommer verscholen, kan namelijk door een handvol dapperen tegen honderden worden verdedigd, terwijl zich daarachter een van alle zijden ontoegankelijk dal bevindt, waar men tegen elken overval is beveiligd. De rots zelf is pamali (heilig); er bevindt, zich een ruw altaar van rotsklompen op, waar van tijd tot tijd offerhanden worden verrigt.

De omstreken van Bakoein zijn niet onaangenaam. Men denkt zich onwillekeurig een Engelsch park, wanneer men die verspreide boomgroepen en die zacht golvende hellingen aanschouwt, bedekt met een zacht grastapijt, waar de paarden lustig kunnen grazen.

De dampkring is er frisch, hoezeer de streek niet hooger ligt dan 1400 voeten.

De thermometerstand was er den 16^{den} September als volgt:

6 uur 's morgens	69° F
12 " " 's middags	81° "
2 " " 's namiddags	80° "
4 " " idem	75° "
6 " " idem	68° "

Onze hut werd op een heuvel tegenover de kampong opgeslagen.

Tusschen die bedrijven kon ik eens een overzicht van het terrein nemen om zoo mogelijk te bepalen, waar omstreeks wij ons bevonden.

Eerst echter een kleine terugblik over den afgelegden weg. De heuvelreeksen, die het strand omzoomen, behooren allen tot de kalkformatie, hier en daar gekleurd door ijzerverbindingen. Dit geeft een schralen en eentoonigen plantengroei.

Gawang en bamboe doeri was schering en inslag. Langs de rivieroeveren hier en daar eenige casuarinen en, waar de bodem iets minder dor scheen, koesambi, dwergachtige djati- en wilde djamboeboomen, terwijl in nog hogere oorden bijna uitsluitend de reeds genoemde arbor albus en de tjamara worden aangetroffen.

In de omstreken van Pariti trof men ook in de alluviale gronden de op Boeroe zoo menigvuldig voorkomende kaijoepoetihboom aan, uit wiens bladen de bekende geneeskrachtige olie bereid wordt. Opmerkelijk is het, dat, zoowel in de gansche baai van Koepang als langs de meer noordelijk loopende kustlijn, de kokospalm niet zoo algemeen wordt aangetroffen; het afwezen van een zuiveren

zandbodem is hiervan de oorzaak; de gawang en lontarpalm is in zijne plaats getreden. Dit verschijnsel openbaart zich trouwens op alle eilanden dezer residentie, welke tot de kalkformatie behooren.

Meer in het binnenland, waar men de verweeringsproducten van oudere vormingen aantreft (grauacken), is de bodem minder dor en zou hij nog vruchtbaarder zijn, zoo er minder gebrek aan water ware.

Enkele spranken slechts behouden in den oostmoesson een voortdurenden waterstraal; de meeste rivierbeddingen liggen dan droog. Voor den sawahbouw zijn de door mij bezochte streken derhalve op de meeste plaatsen ongeschikt, doch hier te Bakoeïn en in nog hooger gelegen streken, zoo als te Lèlogama, Tennini, Bikki Mela Molloh, zou naar mijn inzien de koffij bij eenige zorg uitmuntend kunnen slagen. De berghellingen zijn meestal zacht glooijenden de wijde en soms zeer uitgestrekte hoogdalen meest allen $\pm$ 2000 voet boven het niveau der zee, zouden zich in deze streken even goed voor de koffijteelt leenen als in de Portugesche bezittingen van Timor. Alleen het vervoer zou bezwaren opleveren; hoewel op Java de koffijplantende bevolking het product ook op groote afstanden en vaak ook langs moeilijke wegen moet halen.

Sterk steken bij de afgeronde bergvormen en die zacht uitlopende hellingen de loodregt uit den grond oprijzende steenmassa's af, welke zich in den regel verre boven deze koepelvormige heuveltoppen verheffen en daarbij naakt blijven.

Geen geboomte bedekt hun kruin, geen enkele plant hecht zich aan de wanden. Dit kristalvormig gesteente verweert zeer moeilijk en laat alleen van tijd tot tijd een brokstuk los, en dat wel in bepaalde splijtingsvlakken, welke aangewezen worden door in het gesteente aanwezige dunne aderen. Meestal bestaan de losgelaten steenstukken uit onregelmatige kubieken, die, van eene aanmerkelijke hoogte op reeds aanwezige rotsblokken neervallende, niet zelden uiteenspatten, waardoor de omgeving van dergelijke steile rotsen meestal bezaaid is met verbrokkeld gesteente.

Niet ver van twee dezer steile en grillig gevormde bergtoppen hadden wij ons kamp te Bakoeïn opgeslagen. Zij lagen regt Zuid en Noord van elkander. De Noordelijkste heet goenoeng Kolabéh, de zuidelijkste is de goenoeng Timau, welke alleen op de kaart voorkomt als goenoeng Binima of Timau. Nu bestaat er wel een berg Bitima, doch deze ligt eenige uren ten Z. O. van goenoeng Timau.

De laatste heeft naar mijne berekening eene hoogte van 3000, de eerste van 2500 voeten.

Bij het bepalen van de juiste ligging dezer bergen was feitor Nai Po komen toeloopen. Hij zwaaide met de armen in de lucht, sprong als een bezetene en schreeuwde vervaarlijk.

Dit moest zijne verwondering uitdrukken over hetgeen hij zag verrigten. Radja Sanoe stond op een afstand en schudde het hoofd.

De feitor was blijkbaar beschonken geraakt.

Sorbian was nog niet te Bakoein aangekomen, doch werd elk oogenblik verwacht. Van dien tusschentijd maakten wij gebruik om de heilige rots te beklimmen en het toevlugtsoord in oogenschouw te nemen. Het oude kamponghoofd geleidde ons derwaarts. De rots had eene hoogte van tachtig voet ongeveer, maar was zoo moeilijk te beklimmen, dat het eene bijna onneembare positie was.

Boven gekomen bevonden wij ons voor een ruw steenen altaar, waarop onze geleider, die tevens de rol van priester vervulde, eenige rijstkorrels bij wijze van offerhande begon uit te strooijen en met zachte stem een soort van gebed of zegenwensch uitsprak, waarvan radja Topito de volgende vertaling gaf:

„O land van Timau en gij steen van Bakoein, gij beiden zijt heilig! Mai „Bapa kompani komt om u te zien. Ik bid voor haar af, dat zij altijd voor- „spoedig moge zijn en hare kinderen beschermen.”

Dit zeggende strooide hij andermaal eenige rijstkorrels op den steen uit en daarmede was de plegtigheid afgelopen.

Wij legden daarop eenige stukken geld op den steen en hadden bij het afdalen alle voorzigtigheid noodig om niet naar beneden te tuimelen. Beneden komende zat radja Sanoe ons onder een afdak van lontarbladen op te wachten.

Hij scheen iets belangrijks mede te deelen te hebben.

„Wel"! vroeg ik, „heeft radja Sanoe eenige goede tijding?”

„Ik vraag vergeving, Mijnheer”, was het antwoord, „maar ik heb vroeger met een enkel woord over het verlangen van den radja van Ambenoe gesproken om insgelijks door bemiddeling der kompagnie tot den vrede te geraken. Sedert vijf jaren is er geene gemeenschap tusschen de lieden van Ambenoe en die van Lèlogama en vele koppen worden er gesneld ook.”

„Maar Ambenoe”, vervolgde ik, „behoort immers tot Portugal?”

„Dit is waar. Het land van Ambenoe aan den kant van Soetrana behoort onder de Portugesche vlag, maar de radja van dat rijk heeft in vroeger jaren dat land verlaten en zich met toestemming van Amfoeang in deze streken gevestigd. Thans woont de radja, Oesi Toli genaamd, te Moesoe en zijn feitor Nai Koei Kottoh heeft zijn batoe (woonplaats) te Bikki Mela. Oesi Toli zou gaarne vrede maken en eene vlag van de Kompagnie hebben.”

„Er is thans gelegenheid om den radja van Ambenoe te ontbieden”, vervolgde Sanoe na eenig stilzwijgen, „ik geloof, dat hij zich op dit oogenblik aan den voet van den nabijzijnden berg Kolabéh ophoudt.”

Hiertegen bestond geen bezwaar. Indien toch de vrede algemeen zou zijn, moest Ambenoe natuurlijk opgeroepen worden en tegenwoordig zijn op de aangegeven plaats van bijeenkomst.

Wat de erkenning betrof van den radja door het Nederlandsch-Indisch gezag, dit was een punt van latere overweging en eene zaak, waartoe ik mij zelven niet bevoegd achte.

Er werden dus eenige lieden afgezonden om den radja de tegenwoordigheid der commissie te berigten en hem uit te noodigen naar Bakoein af te komen.

Een paar uren daarna verscheen een gezantschap, bestaande uit eenige hoofden en den woordvoerder (Moh-fëfab) van Ambenoe, te kennen gevende, dat de radja reeds vóór onze komst naar de standplaats van zijn feitor was vertrokken, maar dat hij ongetwijfeld gaarne op de groote vergadering te Noi Niti zou tegenwoordig zijn.

De avond was gevallen, de wacht naar onze tent uitgezet en op de om- liggende heuveltoppen ontvlamden in een wijden kring allengs een dertigtal wachtvuren onzer volgelingen en om het half uur werd een soort van parool gewisseld, bestaande in een vrij raauwe kreet, die van heuvel tot heuvel herhaald werd.

Nu klonk op eens de roep van ons wachtvolk: „de keizer (*) komt”!

Wij zagen uit het nabij gelegen dal eene donkere menschenmassa tot ons komen, begeleid door een zestal walmende fakkels. Bij het flikkerend en twijfelachtig licht dezer obors bemerkten wij eene schemerachtige, roode gedaante, welke ons langzaam naderde. Het was Sorbian, die, in eene rood wollen buis gedoken, door eenige volgelingen gedragen en voor onze hut werd neergelaten.

De man kwam wankelend tot ons, stamelde met dikke tong een welkomstgroet en liet zich toen op eene mat glijden.

Het was een persoon van even vier voet lang, met doffe, ingevallen oogen en eene uitdrukking van wezenloosheid op het gelaat, welke het gevolg was van het voortdurend en overmatig gebruik van arak.

De man was ook nu zoo beschonken, dat hij niet op zijne beenen staan en zich slechts met groote moeite kon uitdrukken. De feitor van Lèlogama vergezelde hem en verkeerde in zeer opgewonden toestand.

Ook had Sorbian een zijner beide vrouwen bij zich.

Deze was eene knappe dertigjarige vrouw, zeer stemmig gekleed. Zij sprak goed Maleisch en voerde den titel van Njonja. Zij toonde een tamelijk ontwikkeld gevoel van welvoegelijkheid te bezitten, en schaamde zich blijkbaar over het gedrag der beide dronkaards. Zij deed dan ook alle moeite om den feitor Nai Po, haar bloedverwant, en Sorbian, haar echtgenoot, binnen de palen der voegzaamheid te houden.

Een enkel tooneel dezer eerste ontmoeting zij hier slechts geschetst.

Toen de laatste een onzamenhangend verhaal tot mij rigtte over de vriend-

---

(*) De radja's van Amfoeang en Sonnebait worden in den regel met den naam van Kèser (verbastering van Keizer) bestempeld.

schappelijke betrekkingen zijner voorouders met „Mai Bapa kompania” en deze ontboezeming doormengde met het verhaal eener schipbreuk, onlangs door hem geleden in eene Soloresche praauw, gierde de feitor het uit, en gaf den keizer op echte dronkemansmanier een stomp in de zijde. Sorbian, die zijn leenman daarop te lijf wilde, tuimelde voorover en werd gelukkig in de armen zijner sterkere wederhelft opgevangen en daarop tegen een der piketpalen onzer hut nedergezet.

Dat was dan nu de gebieders van het vrij groote rijk van Amfoeang, die door zijne onderhoorigen als „Nènoh ana”, Zoon der zoon, werd aangesproken!

Dit belagchelijk en tevens stuitend tooneel begon mij te vervelen. Ik liet door den tolk Topito weten, dat ik vermoeid van de reis was en wenschte te rusten, maar dat ik van Sorbian en feitor Nai Po stellig verwachtte, dat zij den volgenden morgen ten zeven ure in staat zouden zijn om met mij over de belangen van hun land te spreken.

Sorbian, in zijn opgewonden toestand, wilde van geen heengaan weten; vooraf wilde hij onder begeleiding der gong eenige dansen doen uitvoeren en ter eere van „Mai Bapa Kompania” zelf mede dansen. Met moeite werd echter van hem verkregen, dat hij eerst een uur rust zou nemen, van welken tijd de heeren gebruik wilden maken om het avondmaal te nuttigen.

Toen de dolle troep vertrokken was, betuigde radja Sanoe zijne verlegenheid over het gedrag van den keizer en den feitor. Sorbian was reeds sedert jaren aan de ondeugd van dronkenschap verslaafd. De feitor daarentegen was een knap regent, die zijn land vrij wel bestuurde, doch in aanraking van zijn vorst komende was hij steeds opgewonden en gebruikte dan meer vrijheden jegens Sorbian dan een ander onderdaan, dewijl de vrouw des keizers een pleegkind van hem, feitor, was.

De danspartij had plaats en duurde tot twee uren in den nacht.

De gong werd onophoudelijk geslagen en Sorbian, gehuld in een lange roode samaar danste als een bezetene. Behalve een groot deel onzer nachtrust kostte die aardigheid ons ook verscheidene rijksdaalders; de adat bragt namelijk mede, dat de keizer voor elken dans minstens een rijksdaalder ontvangen moest.

Des morgens ten zeven ure waren wij gereed om Sorbian, radja Sanoe en de verschillende feitors te ontvangen, ten einde de belangen van Amfoeang te bespreken en de middelen te beramen ten einde den oorlog te doen ophouden.

Wie schetst echter onze verbazing bij het bemerken, dat Sorbian en zijn feitor daartoe geheel en al ongeschikt waren, doordien zij in den hoogst mogelijken graad van beschonkenheid verkeerden!

Ik betuigde mijne ontevredenheid over dit gebrek aan eerbied voor de zendelingen van het Gouvernement en dreigde de hangende zaken met den

keizer van Sonnebait alleen af te doen, zoo hun onbehoorlijk gedrag nog langer aanhield.

Door de bemiddelende tusschenkomst van radja Sanoe verkregen wij, dat de levenmakers zich ter rust begaven, met de stellige belofte, dat zij geen arak meer zouden drinken vóór zij met de heeren der commissie de aangelegenheden van hun land zouden hebben besproken.

Dit werd nagekomen, vooral van de zijde des feitors.

Na afgeloopen beraadslaging, waarbij de belangen van Amfoeang en de eischen van Sonnebait ter sprake gebragt werden, konden wij onze reis voortzetten.

Wij lieten daarop de paarden zadelen en trokken verder het gebergte in. Nai Po volgde ons, terwijl Sorbian zou nakomen.

In het vervolg hadden wij niet meer te klagen. Nai Po betoonde zich hupsch en in alles hulpvaardig. 't Was blijkbaar, dat alleen het gezelschap van Sorbian nadeelig op hem werkte.

Onze weg voerde langs den Z. O. voet van den berg Timau.

Hier trof ik, bij het overtrekken van een diep ravijn, de eerste sporen van koperverbindingen, afkomstig van eene aardstorting, welke van een der uitloopers van genoemden berg had plaats gehad en na eenige uren hielden wij eene korte halt aan den berg Bitimo, welke, zooals gezegd is, niet op de kaart voorkomt.

Deze berg is van dezelfde formatie als de Timau en verheft zijn dorre grijze kruin ongeveer 3500 voet hoog.

De berg is in het oog der omwonende bevolking heilig. Van tijd tot tijd gaat een priester naar den top om er eene offerhande te doen, bij welke gelegenheid hij verplicht is zijn hoofddoek af te leggen en tevens zich onthouden moet van spijs of drank.

Opbrekende vervolgden wij onzen weg hoofdzakelijk over smalle bergruggen naar Béobah, eene versterkte kampong in eene vrij koele streek gelegen.

Trouwens, wij bevonden ons op $\pm$ 2600 vt. en de meeste sporen van tropische vegetatie waren hier verdwenen. Hier bloeide de Alpenroos in volle pracht.

De bodem was allerwege bedekt met kort gras, waartusschen hier en daar een stemmig viooltje groeide en wel van dezelve variëteit als de bekende veldviooltjes in Europa. Onder de groote boomen speelden de casuarinen de hoofdrol, terwijl ook nog eene enkele orchidaea benevens eenige mossen en varens zich voordeden.

Feitor Nai Po had voor ons, als ook voor Sorbian, eene flinke hut van alang-alang doen optrekken, geheel verschillende van de doorluchtige nachtverblijven, welke wij tot nog toe betrokken hadden. Men had dus op de koude gerekend en niet ten onregte, want de nachten zijn in deze streken inderdaad alles behalve warm.

In den morgenstond van den 18^{den} September waren geene dekens in staat ons te verwarmen; wij werden letterlijk door de koude van onze legersteden naar het nabijzijnde wachtvuur gedreven, waarheen de tolk reeds zijne toevlugt had genomen. De meesten onzer volgelingen hadden hunne vuren reeds opgestookt en zatend huiverend en bibberend er om heen.

De sterren schitterden even helder aan den hemel als in een Europeschen winternacht, terwijl de thermometer op dat oogenblik ('s morgens 4 ure) 54° F. aangaf, terwijl hij ten 12 ure des middags niet hooger klom dan 79° en 's middags ten 4 ure weder tot 75° was gedaald.

Het ruim uitzigt, dat ons kamp aanbood, veroorloofde ons de rigting van eenige bergen waar te nemen, waarvan trouwens het grootste deel niet op de kaart wordt aangetroffen, ofschoon sommige toppen wegens hunne niet onbelangrijke hoogte wel mogen worden genoemd.

Zoo herkenden wij in een der verste bergtoppen in het zuiden den Fatoe Leo. Iets naderbij lagen (Z.Z.W.) de Kalali en (Z.W.) de Péneh-Péneh. Nog naderbij verhief zich in de rigting van den Fatoe Leo de Bikki Mela. Daarentegen verhieven zich meer in onze nabijheid de berg Timau in het Noord-Westen en de Bitimo in het Zuid-Oosten, terwijl eindelijk aan den gezigt-einder de Moetis en de Mollah in het verre Oosten (O.Z.O.) op te merken waren.

Den volgenden morgen vertrokken wij naar Lélogama, de verblijfplaats van den Feitor Nai Po en gelegen aan den zuidelijken voet van den berg van dien naam, welke op ongeveer 3000 voeten werd geschat.

Ons pad afdalende trokken wij door een bergpas, van weerszijden begrensd door steile rotsklompen.

Daarop opende zich de vallei van Lélogama. Het panorama, dat zich nu aan ons voordeed, was inderdaad schoon en herinnerde aan het gezigt, dat de Preanger oplevert bij het bereiken van den top des Megamendongs. De vallei strekte zich in de lengte uit van het Noord-Westen naar het Zuid-Oosten. De woningen lagen schilderachtig tegen de zachte hellingen tusschen het geboomte en in het langste deel des dals stroomde eene heldere beek. Alle woningen in den conischen vorm opgetrokken hadden tuinen; hier en daar graasden paarden; in één woord, alles teekende hier eene groote welvarende kampong en gerust konden wij zeggen, dat wij op onzen togt geen schooner tafereel hadden aanschouwd.

De commissie werd hier zeer goed gehuisvest en van tal van kleine geriefelikheden voorzien, waarop men niet had gerekend.

De feitor had namelijk gezorgd voor drinkglazen, borden, nieuwe messen, lepels en vorken, een pakje thee en een blik beschuit. De eenige schaduwzijde van dat alles leverde een drietal gesnelde koppen, welke voor onze woning bij wijze van tropheën op staken stonden. Terzijde van ons verblijf vonden wij op eenige grafplaatsen nog vijf dezer bewijzen van de ruwheid en den lagen trap van ontwikkeling van dit bergvolk.

Een derzelve was nog van betrekkelijk jonge dagteekening; de haarbos was nog in den vorm, waarin de Timorezen gewoon zijn hun kapsel te dragen. De oogappels schenen door de gesloten oogleden en de mond vertoonde duidelijk de pijnlijke trekken van den doodsstrijd.

De bovenrand der vallei van Lèlogama zal ongeveer 2000 voet boven zee gelegen zijn. De bodem bestaat uit vruchtbare aarde; het geheele terrein ver- toont, waar het niet bebouwd is, een doorlopend grasveld.

De warmte is er op het midden van den dag niet overdrukkend en 's nachts aangenaam koel. De thermometerstand was er als volgt:

6 ure 's morgens	66° F
9 " idem	71° "
12 " 's middags	79° "
4 " 's namiddags	77° "
6 " idem	72° "

Feitor Nai Po is wel de voornaamste regent onder Sorbian, ofschoon er nog een eerste feitor en twee onderfeiters tot het rijk van Amfoeng behooren. Hij heeft een twintigtal kampongs onder zich en betoont zich een flink bestuurder.

Alleen de nabijheid van zijn vorst werkt nadeelig op hem; in beschonken toestand is hij wild en woest en verstaat geen rede.

In den namiddag onzer komst kwam feitor Nai Po, vergezeld van zijne drie vrouwen en onderhoofden, ons plegtstatig welkom heeten in zijn gebied en bood daarbij een geschenk aan bestaande in een jonge karbouw, een paar varkens, wat rijst en djagoeng, hoofdzakelijk om in de voeding van ons volk te voorzien. Trouwens, dergelijke geschenken werden op elke halt door de verschillende hoofden aangeboden en met tegengeschenken, bestaande in kruid, arak en gekleurde lijnwaden beantwoord. Wij bezochten op onze beurt de woning of liever het établissement van Nai Po in eene omtuining gelegen. Alles was er zindelijk en ordelijk.

Over de woning en de inrigting zal ik echter in het tweede deel dezer schets spreken, waar de zeden en gebruiken der Timorezen zullen behandeld worden in zooverre ik ze heb kunnen nagaan.

Des avonds werden er ter eere der „kompagnie” onderscheidene krijgs- en volksdansen uitgevoerd, waarvan de beschrijving insgelijks later zal volgen.

Ik was met Nai Po overeengekomen, dat eenige zijner onderhoorigen in vereeniging met een deel van ons volk naar de aangewezen vergaderplaats zou trekken, ten einde aldaar eenige tijdelijke gebouwen op te slaan, ter huisvesting der commissie en ter ontvangst der opkomende radja's en hoofden.

Lèlogama verlieten wij den 20sten September, vergezeld van Nai Po. Sorbian echter, die eerst later aldaar was aangekomen, zou ook de commissie niet direct vergezellen, omdat hij liever op eigen gelegenheid reisde. De reden is ligt na te gaan, waarom hij ons niet onder de oogen wenschte te komen.

Omstreeks halfweg maakte ik gebruik van den heuvel Sihoen, welke een onbelemmerd uitzigt aanbood, om eenige peilingen te doen, welke naderhand bevonden werden vrij goed met de reeds vroeger verrigte over een te komen.

Na een togt van 22 palen door een zeer geaccidenteerd terrein bereikten wij de aangewezen vergaderplaats.

Het was eene kleine vlakte aan den linkeroever der Soengei Loijan, in het Timoreesch Noi Niti (koperrivier) genoemd.

De plaats was ongeveer een bouw groot en allerwege door hooge heuveltoppen en wouden ingesloten.

Het kampement was vrij goed gekozen, doch behalve een slecht gebouwde hut was er nog niets gereed.

Wij gingen derhalve den volgenden dag zelve aan het werk om eene pendopo of vergaderzaal daar te stellen, terwijl de ambtenaar Kleian eenige verkenningen in den omtrek deed ter plaatsing van de noodige wachtposten, welke oprigting ik wenschelijk achtte, hoofdzakelijk om den al te grooten toevloed van volgelingen te weeren bij de aanstaande te zamenkomst der twistende vorsten, waardoor alligt eene botsing zou kunnen ontstaan tusschen de steeds strijdlustige bergbewoners.

Bereids waren Sorbian, radja Sanoe en de radja van Baä in het kampement aangekomen. Alleen Sonnebait en Ambenoe lieten zich nog wachten.

Wij wenschten echter niet doelloos in deze afgelegen en onherbergzame streek te verblijven. Niet alleen werden herhaalde malen boden uitgezonden, maar ook begaven zich de leden der commissie, Kleian en Huppe, naar de verschillende plaatsen, waar ik meende dat hunne tegenwoordigheid noodig was ter aanmaning der betrokken hoofden tot spoedige opkomst.

Zoo werd nu eens eene excursie gemaakt naar Tennini, de hoofdzetel van Baki Kooi, dan weder naar Biki Mela, waar de feitor van Ambenoe verblijf hield.

Ter halverwege tusschen eerstgenoemde plaats bevindt zich eene kleine beek, welke gezegd werd koper te bevatten. Ik wenschte hiernaar een persoonlijk onderzoek te doen en bevond, dat een twaalfstal lieden op mijne aanwijzingen in ongeveer een uur tijds eenige stukjes gedegen koper uit den bijna droogen grintbodem der rivier hadden verzameld. De Soengei Tebabat ligt omstreeks zeven palen van het kampement, maar niet in het stroomgebied der Noi Niti. Zij is er van gescheiden door een vrij hoogen en breeden bergrug.

Het metaal werd gevonden op twee voeten diepte, vermengd met grint en bedekt met eene dunne huid van koperoxijde, maar was overigens zuiver. Met dit zoeken had ik in genoemd tijdsbestek eene hoeveelheid van ongeveer twee Nederl. oncen verkregen, waarvan een klein gedeelte door mij is gezonden aan de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging te Batavia.

Ik deel dit eenigszins breedvoerig mede, omdat een meer grondig onderzoek naar deze aangelegenheid welligt nuttig zou kunnen zijn voor de mijnindustrie.

'Te Biki Mela daarentegen had de commissie eene geheel andere ontmoeting. Men was er in volle feestvreugde; men offerde en voerde reidansen uit ter wille van een pas gesneden kop. Men had namelijk een ouden Meo (voorvechter) van Lèlogama weten te verrassen. Diens afgeslagen hoofd was de held van het feest; dat hoofd kon slechts eenige dagen oud zijn!

Acht lange dagen moesten wij in ons eenzaam kampement verblijven eer de beoogde zamenkomst plaats had.

Nadat de groote pendopo was afgebouwd en ingerigt, werd een dag gebruikt tot het houden eener groote drijfjagt op herten, ten einde zooveel mogelijk in de voeding van ons talrijk gevolg te voorzien. De andere dagen werden doorgebracht met het onderzoeken van den omtrek.

Voor al de rivier Noi-Niti werd voor een eind weegs geëxploreerd, omdat niet alleen zijn naam, maar ook de volksmeening aangaf, dat er koper in gevonden werd. Dit onderzoek leidde mij tot de overtuiging, dat de zoogenaamde „Koperrivier” evengoed ijzerrivier had genoemd mogen worden; want onder de menigvuldige rotsblokken en rolsteen, hoofdzakelijk bestaande uit kalkzand en kleisteen, kwamen er meer ijzerschiefervormingen in voor dan wel bewijzen van koper. Zelfs had de rivier zich ongeveer een uur beoosten ons kampement door eene vrij magtige laag ijzerkleisteen gewerkt, welke op sommige plaatsen eene dikte van 15 à 16 voeten had en welke tevens de sporen droeg van eene sterke opheffing van het Z. W. naar het N. O..

Enkele steenen echter werden er onder de massa aangetroffen, die koperhoudend waren, doch een naam hebben mogt het niet.

Daarentegen vond ik talrijke exemplaren van fraaije pijrietkristallen.

Op den regteroever der Soengei Loijan vond ik op eene hoogte van $\pm$ 1800 voeten boven de zee tusschen sedimentlagen eene soort van verkwartste polijp, blijkbaar een zoutwaterprodukt.

De voorwerpen waren van cilindrischen, niet duidelijk herkenbaren structuur. De Timorezen zoeken deze versteeningen, die zij Tai-bénoes noemen, ijverig op, dewijl zij ze als geweer kogels gebruiken.

Het dralen der belanghebbende partijen moede, had de reeds genoemde Luitenant der Mardijkers, welke zich te Tenini bevond, last bekomen om Baki Kooi aan te zeggen, dat, zoo hij nog langer draalde, de commissie de zaak buiten hem af zou doen.

Dit scheen te helpen.

Op den 28sten September was eindelijk de keizer van Sonnebait met zijn talrijk gevolg aangekomen en Baki Kooi, de bekende opstandeling, om wien de expeditie in 1857 moest plaats hebben, was mede verschenen, doch de allerlaatste was de radja van Ambenoë.

Het talmen van dezen laatsten was bloot uit vrees geweest. Eerstens durfde hij zich niet wagen over vreemd grondgebied, tweedens was hij nog nimmer in aanraking geweest met Europesche ambtenaren.

Kruipend en met angstige blikken kwamen hij en zijne volgelingen de vergaderzaal binnen.

Anders was het met Sonnebait en Baki Kooi.

Door de beide heeren Kleian en Huppe geleid, trad vooral de laatstgenoemde onbevangen de pendopo binnen en nam plaats tegen over de Amfoeangers met een blik, die veel had van eene uitdaging.

Bij de aankomst van Sonnebait in het kampement der commissie had ik de volgelingen van Sorbian naar de overzijde der rivier doen vertrekken; de kleine vlakte was door ons volk afgezet geworden, waardoor de volgers der vorige hoofden, ten getale van ruim een duizental gewapende mannen, genoodzaakt werden zich op de toppen der naburige hoogten te legeren.

Toen de belanghebbenden binnengeleid waren, kwamen de leden der commissie ook mij uit de tent afhalen, voorafgegaan door de Nederlandsche vlag en gevolgd door ons tiental gewapende policiedienaren. Ik had dit als vertegenwoordiger van het Gouvernement zoo gewenscht om van onzen kant ook niet alle ceremonieel over het hoofd te zien.

Indische vorsten, hoe onbeschaafd overigens, hechten er aan.

Naar de oorzaak vernemende van het vrij lange oponthoud, dat de commissie had moeten ondervinden vóór het afkomen van Sonnebait en zijne feitoren, vernam ik, dat de adat medebragt, dat de feitoren, eer zij voor hun keizer konden verschijnen, de vereischte geschenken, bestaande in gouden en zilveren sieraden, benevens eenige snoeren koralen, moesten bijeenbrengen, ten einde deze den vorst als een blijk hunner hulde aan te bieden. Wat Baki Kooi daarentegen betreft, hij was in de laatste dagen druk bezig geweest met offeren om den Nitoe gunstig voor zijne zaak te stemmen en had daarbij het lot herhaaldelijk geraadpleegd omtrent den afloop der kwestie.

De vergadering geopend hebbende liet ik de radja's elk op hunne beurt hunne belangen voordragen en tevens de grieven opgeven, welke tusschen hen bestonden.

De hoofdkwestie liep over een uitgestrekt stuk boschgrond, waar veel bijen nestelden. Sonnebait maakte aanspraak op het uitsluitend bezit er van, Amfoeang (Sorbian) ook.

Nu moet men weten, dat beide twistende vorsten uit hetzelfde huis afstammen, namelijk uit dat van den Leoerai (Maharadja), eertijds het grootste en magtigste rijk van Midden-Timor.

In vroeger jaren hadden twee broeders uit genoemd vorstenhuis met eenige volgelingen zich naar het zuidelijk gedeelte des eilands begeven ten einde daar elk een nieuw rijk te stichten. Sonnebait stamde af van den oudsten broeder,

Amfoeang van den jongsten. Daarentegen had laatstgenoemde het eerst bezit van Zuid-Westelijk Timor genomen, zijnde zijne eerste vestiging aan den voet van den berg Timau geweest. Later had Sonnebait zich insgelijks, na eene mislukte poging om zich elders te vestigen, in deze streken nedergezet en zulks met toestemming van den jongeren broeder.

In vervolg van tijd was het Sonnebaits streven geworden om het hem toegestane grondgebied steeds te overschrijden, terwijl Amfoeang zooveel mogelijk had getracht zijne oude regten te handhaven. Amfoeang had daarbij tot bondgenoot de O. I. compagnie. Sonnebait van zijn kant heeft zich echter hierover trachten te wreken door herhaalde invallen op ons grondgebied.

Na eindeloos lange debatten, welke tot niets leidden dan tot opwinding der gemoederen, verzocht ik de vergaderden een voorstel tot schikking te doen, iets wat tot beëindiging der zaak noodzakelijk was.

De grond der kwestie lag in het bezit van een stuk grond beoosten de Soengi Loijan (Noi Niti), zooals reeds met een enkel woord is medegedeeld. Op den bodem hiervan lag echter eene oude grenskwestie. Tot eene directe grensregeling vermogt de commissie echter niet overgaan wegens gebrek aan gegevens in een land, waar zij als het ware haar weg zoekend gevolgd was. Dit moest derhalve eene zaak van latere zorg worden. De vraag was hier dus: hoe was de regeling ten deze tusschen Sonnebait en Amfoeang vóór den oorlog geweest? Het antwoord hierop luidde eenstemmig: „gemeenschappelijk bezit en gebruik.”

Amfoeang stelde hierop voor om van het betwiste stuk grond even als vroeger gezamenlijk de vruchten te trekken, dewijl goed beschouwd Sonnebait en Amfoeang toch verwant waren. Mogt echter dit voorstel niet doorgaan, dan onderwierp Amfoeang zich geheel en al aan de uitspraak van de „kompagnie.”

Deze voorslag was allezins billijk. Baki Kooi echter had reeds op alle vroegere voorstellen halstarrig het hoofd geschud en den keizer van Sonnebait aangespoord om insgelijks alle voorstellen van de hand te wijzen, welke niet op het onverdeeld bezit der bijenkolonie uitliepen. Om de uitbreidingsplannen van Baki Kooi niet in de hand te werken en daarbij de belangen van een onzer oudste bondgenoten op Timor niet te benadeelen, werd van onzen wege het voorstel van gemeenschappelijk vruchtgebruik der bedoelde strook lands goedgekeurd, te meer ook dewijl die toestand vóór het uitbreken van den tegenwoordigen oorlog reeds feitelijk had bestaan.

Het drijven van Baki Kooi, thans een der invloedrijkste feitoren van Sonnebait, hield echter aan en alle betoogen om hem tot eene andere meening te brengen schenen vruchteloos.

Baki Kooi was de groote slagboom, die de toenadering verhinderde. Trouwens, hier moet er op gewezen worden, dat hij met Nai Po van Lèlogama de eenigste belangrijke fiuur in de vergadering uitmaakte. Zij beiden waren de groote woordvoerders.

Zij bepleitten hunne zaak met even veel vuur als welbespraaktheid. Zij waren dan ook de eigenlijke oorlogvoerende partijen; het gold hier een stuk grond, dat als grensland van hun district kon worden aangemerkt.

De radjas waren hier eigenlijk slechts als in de zaak betrokkenen tegenwoordig, als leenheeren namelijk, die hun regt op een titel wilden doen gelden. En die vorsten staken inderdaad vrij ongunstig af bij hunne eerste dienaren. De nietige Sorbian, uitgeput en afgestompt door het langdurig misbruik van sterken drank, was alleen kenbaar aan zijn rood lakensch buis en den gouden knop aan zijn stok, het teeken zijner waardigheid.

Sonnebait had een hoogst ongunstig gelaat; het teekende domheid en willekeur. Men kon het den man aanzien, dat zijne grof dierlijke hartstogten nimmer een breidel hadden gekend.

De radja van Ambenoe daarentegen bleef slechts met starende en onrustige blikken om zich heên zien, alsof hij op het punt stond opgejaagd te zullen worden.

En toch had die zelfde man pas twee dagen geleden een koppensnellersfeest gevierd!

Nai Po streed dus als een hardnekkig volhouder van oude erfelijke regten; Baki Kooi daarentegen als een geslepen indringer. Hij was dan ook geen echt Timorees, maar de zoon van een Savoeneesch vader, verwekt bij eene Timoresche vrouw. Hij had zich echter door wilskracht, list en dapperheid tot feitor weten op te werken, hoewel die titel anders erfelijk is.

De vergadering had reeds uren geduurd en werd hoe langer hoe onstuimiger. Er moest gehandeld worden.

Toen stond ik als hoofd der commissie op, riep den tolk, radja Topito, in mijne onmiddellijke nabijheid en gelastte hem mijne woorden letterlijk aan Baki Kooi over te brengen.

Alle opschudding had nu opgehouden en het volgende werd nu der vergadering in het algemeen en aan Baki Kooi in het bijzonder op ernstigen toon voorgehouden.

„Feitor Baki Kooi doet verkeerd alle goede voorstellen te weigeren. Hij zegt den vrede te willen en toont dit niet. Zes jaren lang heeft de oorlog geduurd, zoodat de tuinen niet bebouwd kunnen worden, en het volk gebrek krijgt aan eten. Duizende paarden en karbouwen zijn over en weêr geroofd en van vele menschen zijn de hoofden afgesneden”.

„Als Baki Kooi nu niet in den vrede toestemt, zooals die vóór zes jaren was, dan komt dat *alles voor zijne rekening alleen.*”

„De „Kompagnie” is hier gekomen om vrede te maken, omdat zij daartoe is verzocht. Ook Baki Kooi heeft om vrede gevraagd. Wanneer hij nu nog blijft weigeren, dan hebben de heeren der „Kompagnie”, thans hier aanwezig, te vergeefs deze groote en moeilijke reis met veel onkosten gemaakt.”

„Dan heeft de „Kompagnie” ook reden om verstoord te zijn op Baki Kooi *alleen*. Als nu de kompagnie ontevreden wordt, dan weet Baki Kooi de gevolgen; want is hij de kracht der kompagnie vergeten, welke hij in 1857 heeft gevoeld?”

„Die kracht der kompagnie is nog altijd even groot, maar zij wil den vrede.”

„Blijft nu Baki Kooi weigeren, dan is één brief naar Batavia genoeg om hem weder te doen gevoelen wat hij nu dertien jaren geleden heeft ondervonden.”

„Stemt hij daarentegen toe in den vrede, dan kan hij gerust met zijn keizer te Koepang komen en erlangt misschien de vriendschap der kompagnie. Wat wil Baki Kooi, vrede of oorlog?”

Deze kategorische toespraak bragt den weerspannige tot bezinning.

De vastberadenheid, waarmede de slotvraag gedaan werd, verblufte hem. Zijn overigens schrander oordeel deed hem inzien, dat hij meer winnen kon met vrede dan met oorlog. Zijn aanhang was in den laatsten tijd sterk verminderd, iets wat mij bekend was; want men was eindelijk begonnen hem voor den eigenlijken onderhouder te houden der langdurige veete.

Daarbij schrikte het denkbeeld om *alleen* aansprakelijk te worden gesteld voor het niet tot stand komen van den vrede hem blijkbaar af.

Baki Kooi koos eindelijk den vrede. Hij beloofde zich te zullen onderwerpen aan den eisch van het Gouvernement tot gemeenschappelijk bezit en vruchtgebruik van het stuk grond in kwestie, totdat later eene behoorlijke grensregeling zou zijn tot stand gekomen.

De ambtenaar Kleian maakte nu op mijn verzoek eene beknopte overeenkomst op, welke door partijen geteekend en bezworen werd.

Het stuk was van den volgenden inhoud:

Art. I. De radja van Sonnebait en de radja van Amfoeang met hunne feiters verbinden zich bij deze plegtig om den oorlog te eindigen en beloven onder eede om voortaan den vrede te zullen bewaren.

Art. II. Zij nemen aan, zooveel in hun vermogen is, het koppensnellen tegen te gaan, met dien verstande, dat elk, die bewezen wordt iemand gedood en diens hoofd te hebben afgesneden, gevangen genomen en naar Koepang voor den landraad zal gebragt worden.

Art. III. Ten slotte verbinden genoemde vorsten zich om vergezeld van hunne feiters eenmaal 's jaars hunne opwachting te Koepang te komen maken bij den Resident van Timor.

Aldus bezworen en geteekend voor de commissie van het N. I. Gouvernement te Soengei Loijang (Noi-Niti) op den 28sten September 1870.

Het beëedigen van dit contract was zeer eigenaardig en voor mij eene geheel nieuwe zaak. Er werd een bierglas met arak gevuld. Daarin werd gemengd eene zekere hoeveelheid buskruid onder toevoeging van een geweerkogel. Er

werd vervolgens een sabel genomen, waarvan de punt even in de aarde werd gestoken en daarna werd het glas met de sabelpunt omgeroerd, waarop de eedaflegger een slok van dit mengsel nam onder het nazeggen van het volgend formulier, hetwelk de tolk hem voorhield:

„Wanneer ik dit verbond niet nakom, dan mogen dit zwaard, dat buskruid en die kogel mij treffen, zoodat ik daardoor bezwijk.”

Na het volbrengen dezer formaliteit moest ook de vrede op Timoresche wijze worden gesloten. Dit geschiedde op de volgende wijze. Van elk der partijen werd een Meo (voorvechter) gekozen. Deze werden tegenover elkander geplaatst, voorzien van een geladen donderbus. Daarop werd een tweede persoon nevens elk der schijnkampioenen geplaatst, welke een zilveren plaatje ter grootte van een gulden in de hand hield. Nu kwan aan weêrskanten een derde persoon, voorzien van een bamboezen koker, gevuld met drinkwater.

De gewapenden namen daar elk een slok van, spuwden het weder uit en losten te gelijkertijd hun schietgeweer. Op hetzelfde oogenblik wierpen de twee nevenstanders het zilveren plaatje ver van zich en — de vrede was gesloten.

Een luid gejuich ging daarop van de omstanders op, dat weldra door een duizendtal monden van de omliggende heuveltoppen werd herhaald.

Deze wijze van vrede sluiten wordt door de Timorezen lotti bébak genoemd, beteekenende dit zooveel als „brand blusschen.”

Na het beëindigen dezer beschreven ceremonie konden wij er op rekenen, dat de vrede wel gemeend was.

Nu werden door de meer genoemde leden der commissie de radja's en hunne feiters voor mij gebracht; ik legde hunne handen ineen en daarop bragten zij elkander de gebruikelijke vriendschapsgroet, bestaande in het tegen elkander wrijven hunner respectieve neuzen.

Nadat ook het verschil tusschen Ambenoe en Amfoeang op vredelievende wijze vereffend was, ging de vergadering blijkbaar zeer voldaan uiteen; vooraf echter had ik aan de aanwezige radja's en hoofden eenige gepaste en steeds welkome geschenken uitgedeeld, hoofdzakelijk bestaande in gekleurde lijnwanden, kruid, arak en ivoeren armbanden.

Ten slotte werden de gezamenlijke radja's, hunne feiters en verdere hoofden feestelijk onthaald, bij welke gelegenheid zij nogmaals aan het houden van hun plegtigen eed aan het Gouvernement werden herinnerd.

De commissie vermeende nu hare taak te hebben volbragt en wenschte niets liever dan deze onherbergzame streek zoo spoedig mogelijk te verlaten, weshalve wij reeds den volgenden morgen vroegtijdig opbraken en door het gebergte op Tenini aan trokken.

Dit is de verblijfplaats van Baki Kooi. Met zeer veel oordeel is dit verblijf gekozen. Want in het hart der bergen gelegen, is daarenboven de bergtop

Tenini zelf zoo moeilijk te genaken, dat Baki Kooi er zich als tamelijk veilig kan beschouwen.

Tijdens de expeditie in 1857 hield hij eerst verblijf te Soeni Leo, dat op aannadering onzer troepen door hem verlaten werd, omdat eene andere verblijfplaats met name Tai Maman hem veiliger toescheen. Ook hieruit werd onze held Baki Kooi verjaagd door het gelukkig werpen van een drietal granaten, waarop hij ook deze stelling verliet om zich daarna op zijne tegenwoordige verblijfplaats Tenini te vestigen.

Nu heeft Sonnebait vrede gesloten en het is vrij zeker, dat hij dien houden zal, maar het andere deel der overeenkomst, zich namelijk door het Nederlandsch Bestuur in zijne waardigheid te doen erkennen en daartoe ter hoofdplaats te verschijnen, dat is eene zaak, welker beantwoording aan den tijd moet worden overgelaten.

Wij verlieten Baki Kooi als goede vrienden. Hij had ons volk van levensmiddelen voorzien, waaraan men groote behoefte begon te gevoelen en beloofde bij het afscheidnemen uit eigen beweging zijn keizer zoo spoedig mogelijk naar Koepang te zullen geleiden.

Het district, waarover Baki Kooi het bestuur had, scheen mij niet minder geschikt toe voor de koffijkultuur dan het landschap Lèlogama.

Onzen weg vervolgende bereikten wij op den middag den berg Tai-IJonie.

Deze, even steil als de Timau, bestaat uit twee afzonderlijke rotsgevaarten, op welker eenen ongenaakbaar schijnenden top eene kleine kampong was gelegen.

Hier hielden wij eene korte halt om ons wat te ververschen. De kampongbewoners hadden tegen een geschenk en buskruid eenige oranjeappelen en klappers gebragt, terwijl ons volk middelerwijl eene wilde karbouw had geschoten. Er werd dus een haastig maal gebruikt, want onze weg was nog ver.

Vóór ons lag blaauwend in het verschiet de trotsche Tatoe Leo, waar wij nog dien avond ons laatste bivouac in het gebergte hoopten op te slaan. Er was dus weinig tijd te verliezen.

Inderdaad bereikten wij vrij laat in den avond de ellendige kampong Oil Bissak. De huizen waren allen ledig. Een enkel paar lieden waren als bewakers achtergebleven. Het overige der bevolking was naar eene naburige kampong getrokken ter bijwoning van een begrafenisfeest. Niettegenstaande dit alles konden wij niet besluiten een der ledig staande huizen te betrekken. Zij waren daartoe veel te laag en te onzindelijk; zij bestonden namelijk slechts uit een bladerdak, dat onmiddellijk op den grond rustte, terwijl de opening, welke als deur en venster te gelijk moest dienen, slechts twee voeten hoog was. Er werd dus besloten om onze tent in eene opene ruimte op te slaan.

Den volgenden morgen trokken wij vroegtijdig den zuidelijken voet van den Tatoe Leo (Heilige berg) om en begonnen langzamerhand naar de in het zuiden gelegen vlakte van Babauw af te dalen. De bodem begon allengs meer

het dorre aanzien te vertoonen, dat de omgeving der baai van Koepang kenmerkt, en de schrale eentoonige plantengroei duidde dit insgelijks aan. Van verre kregen wij de zee in het gezicht, alsmede de in de diepte der baai gelegen vlakte, ontstaan uit de vroeger beschreven aanslibbing.

Eindelijk hadden wij het gebergte achter den rug en lag de dorre brandende vlakte voor ons, die zoo vaak het tooneel was geweest van onverhoedsche invallen en moordtooneelen van de zijde der Sonnebaiters, hoezeer zij daarvoor ook dikwerf zwaar hebben geboet en hun rijk door die herhaalde botsingen met de Hollanders telkens in omvang is afgenomen. Hierdoor is ons grondgebied wel is waar niet zoo sterk uitgebreid geworden, maar een tal van kleine op zich zelve staande staatjes en nederzettingen is daardoor ontstaan, welke als het ware ten bolwerk strekken tusschen ons en de eigenlijke Timorezen.

Na een moeilijken rid van achtentwintig palen bereikten wij Babauw, waar een dag rust werd genomen, ten einde zoowel aan menschen als aan lastdieren eenige verademing te verschaffen.

Deze laatsten toch waren allen doorgereden.

Den 2^{den} October werd de reis naar de hoofdplaats Koepang aanvaard, waar de commissie na afwezen van eene maand aankwam, met de aangename tijding, dat hare zending als gelukt mogt worden bsschouwd.

II.

H E T V O L K.

Mijn verblijf in het bergland, de omgang met de hoofden en zelfs de aanraking meermalen met het gros der bevolking, hebben mij in staat gesteld om een en ander mede te deelen omtrent den toestand, de zeden en gewoonten van het volk, dat de binnenlanden van Zuid-Westelijk Timor bewoont.

Dat deze arbeid slechts eene schets en geene grondige studie kan zijn, laat zich begrijpen.

Hierbij moet opgemerkt worden, dat ik te Koepang, verstoken van alle wetenschappelijke hulpbronnen, ook niet kan nagaan of ik iets nieuws lever dan wel in eene herhaling val van vroegere mededeelingen. Is dit laatste het geval, dan mogen deze regelen strekken tot vergelijking en welligt tot aanvulling van het reeds bestaande. Zooveel is echter zeker, dat ik met eigen oogen gezien en bij onderzoek zooveel mogelijk eenzijdigheid heb trachten te vermijden.

De Timorees leeft nog in een staat van halve wildheid. Geheel onbeschaafd echter kan hij niet worden genoemd, dewijl hij sedert lang, al is het dan ook spaarzaam, met vreemdelingen in aanraking is geweest.

Chinesche kooplieden, Rottinesche kolonisten en soms enkele inlandsche gouvernementsbeambten hebben het land bezocht.

Nu en dan daalde hij zelf af naar het strand in het gevolg zijner hoofden of als de oorlog hem derwaarts voerde. De sporen van niet geheel en al buiten den kring van verkeer te zijn gebleven zijn dan ook zichtbaar in kleeding, huisraad en gebruik van schietgeweer. Maar hoog geklommen is hij waarlijk niet! De godsdienstvorm, het koppensnellen, de achterlijke toestand van den landbouw bewijzen het tegendeel.

Hier moet echter op het feit gewezen worden, dat de vorsten en hoofden ook tegen alle ontwikkeling hunner onderhoorigen zijn. De radja's en feitors zijn hier nog onbepaalde gebieders. Hunne taktiek brengt derhalve mede om de bevolking onwetend te houden, ter bevestiging van hun gezag, dat vaak op zeer despotieke wijze wordt uitgeoefend.

Met eenige hoofden over de zaak van het onderwijs sprekende en daarbij wijzende op de voordeelen, welke eenige meerdere ontwikkeling konde aanbrengen, verklaarden zij zich bepaald tegen het onderrigten van den kleinen man. „Want”, werd mij eenstemmig gezegd, „dan kunnen wij hem niet meer regeren, en hij zou ook voor zich zelve ongelukkig worden.”

Daarentegen werd mij betuigd, dat zij zeer gaarne zouden zien, dat de kinderen der radja's en verdere hoofden onderwijs in het lezen, schrijven en rekenen erlangden; dan konden dezen op lateren leeftijd de brieven van het Gouvernement zelve lezen, waardoor zij niet meer bloot zouden staan aan verkeerde overbrenging; ook zouden de vreemde kooplieden hen dan niet meer kunnen bedriegen.

Hoe ongunstig dit onthouden van onderwijs op de ontwikkeling des volks moge werken, getuigt hun laatste verlangen niettemin reeds van een begin van gevoel van behoefte aan onderwijs.

De Timorezen zijn een krachtig en welgebouwd menschenras, in uiterlijk voorkomen zeer verschillend van het eigenlijk Maleische. Dat zij tot het zuiver Alfoersche ras zouden behooren, kan ik in geen deele met Junghuhn instemmen, even min als ik zulks van de Pasemahers op Sumatra kan aannemen (*). Hunne lengte is in den regel iets boven die der strand-Maleijers, ofschoon ik onder de Timorezen ook onderscheidene kort gebouwde, breed geschouderde exemplaren heb aangetroffen.

Hunne kleur is veel donkerder dan die der overige bewoners van den Indischen Archipel, vooral de Alfoeren (of Bataks) zijn oneindig lichter van tint. Het haar is gekroesd, maar niet zoo wollig als dat der eigenlijke negers. De baard is vol en soms vrij zwaar. Hunne gelaatstype verschilt ook aanmerkelijk van die der Maleijers en Javanen en houdt het midden tusschen dat van den Neger en Batakker of Alfoer.

Het voorhoofd is iets hooger, de bovenwangstreek is minder breed, doordien de jukbeenderen niet zoo kenmerkend uitsteken; dewijl de onderkaak daarbij ook iets smaller is, heeft hun gelaat niet dien platten vorm van Javaan en Maleijer. Evenmin is de neus, hoewel tamelijk breed gevleugeld, plat te noemen, terwijl de lippen vrij dik, doch niet uitpuilend zijn. De Timorezen hebben overigens sterk ontwikkelde spieren.

Het is inderdaad een lust om de flinke kuit en zwaar gespierde armen van dit bergvolk te aanschouwen.

Bij den eersten krijgssdans, welken ik bijwoonde, stelde de radja van Amfoeng mij zijn eersten Meo of voorvechter voor. De kerel was ongeveer zes voet lang, breed geschouderd en grof gespierd. Niet zonder trots werd ik op eenige lanssteeken en kogelwonden gewezen.

Maar ik had meer oog voor den flinken regelmatigen lichaamsbouw van den man en hij was niet de eenige van die soort onder de volgelingen des radja's.

Wanneer de feitor van Lèlogama of eenig ander hoofd met uitgestrekte

---

(*) Immers de geschiedenis van Pasemah wijst op Javaansche kolonisten, die zich in meerdere of mindere mate met de daar levende Sumatranen (Lampongers?) hebben vermengd.

arm bevelen aan volgelingen uitdeelde, hadden zij voor model kunnen dienen aan schilder of beeldhouwer.

Ik geloof derhalve niet ver mis te tasten, wanneer ik de bevolking van Timor (zegge het door mij bezochte) houd voor eene vermenging van het Alfoersche met het Negerras. Voor verwantschap met eerstgenoemden volksstam pleiten ligchaamsbouw en spierontwikkeling; voor zijne negerafkomst zijne kleur, zijn hoofdhaar, zijn voorhoofd en eenigermate ook zijne lippen.

Er is echter meer om de verwantschap van den Timorees met het negerras aannemelijk te maken. Vooreerst is de zucht, vooral der mannen, om zich met gekleurde vogelvederen en koralen halssnoeren te tooijen en tevens zich met knie- en armbanden als te overladen even kenmerkend voor den Timorees als voor den neger.

De conische vorm der woningen is insgelijks in overeenstemming, terwijl de godsdienst, voor zoo veel ik heb kunnen nagaan, evenveel analoogs bezit.

Hierbij komt nu nog de overlevering der Timorezen ómtrent hunne afkomst, welke niets onwaarschijnlijk bezit. Deze zegt namelijk, dat de bewoners van Timor in overoude tijden op het eiland Ceram hebben gewoond, doch van daar verhuisd zijn of verjaagd geworden, waarna zij zich op Timor hebben gevestigd.

Nu geloof ik te mogen aannemen, dat het negerras van Nieuw-Guinea vroeger een veel uitgestrekter woongebied heeft bezeten dan thans, maar alreeds door Polynesische volksstammen binnen engeré grenzen is teruggedrongen.

Waar dit verdringen niet volledig plaats greep, bleef bij wijze van enclave de oorspronkelijke Negerbevolking te midden der vreemde indringers als een afzonderlijke stam voortbestaan, zoo als op Manilla, in het bergland van Malakka en welligt ook nog in het binnenland van Gilolo. Bij die onvolledige verdringing zal ook wel vermenging van rassen hebben plaats gehad, iets wat op het nabij Nieuw-Guinea gelegen Ceram als zeer waarschijnlijk kan worden aangenomen. Is dit nu het geval, dan kan het ook geene bevreemding baren, dat de bewoner van Timor in zoo vele punten ons aan het negerras herinnert.

De vrouwen maakten in haar voorkomen een veel minder gunstigen indruk op mij dan het mannelijk deel der bevolking. Zij moeten in den regel verre onderdoen voor hare Maleische of Javaansche zusters in uitdrukking van gelaat en schoonheid van vormen.

Wel is waar kwamen eenige mij veel blanker voor dan de mannen, doch haar gelaat teekende stomtheid; er was volslagen gebrek aan uitdrukking in. Daarbij waren zij schuw en teruggetrokken. Voorzeker mag dit verschijnsel voor een groot deel worden toegeschreven aan den lagen trap van beschaving, waarop zij staan en tevens op den volstrekten staat van onderworpenheid, waarin zij verkeerén.

Dezen ongunstigen indruk verschaften mij niet alleen de vrouwen der ge-

wone inlanders, maar ook die van voorname hoofden deden zich niet beter voor.

Alleen de vrouw van den radja van Amfoeang maakte hier eene ietwat gunstige uitzondering. Haar gelaat teekende niet dat stompzinnige en berustende der overige Timoresche vrouwen, doch veeleer oordeel en goed natuurlijk verstand. In hare handelingen straalde overleg door, in den omgang was zij ongedwongen. Het Maleisch sprak zij vrij goed en zij toonde begrip van welvoegelijkheid genoeg te bezitten om zich voor haar beschonken koninklijken gemaal tegen over de heeren der commissie te schamen. Zij oefende dan ook blijkbaar een vrij overwegenden invloed op den zwakken vorst uit; van meer dan één kant vernam ik, dat niets van belang werd ondernomen zonder den raad van de „Njonja”; want dit was haar titel. Overigens was hare kleeding eenvoudig eene gedrukt katoenen kabaai, heel stemmig van patroon, eene fraaije donkere sarong van Larentoeka's weefsel en het haar evenals bij de Javaansche vrouwen in eene wrong (kondeh) zonder toevoeging van eenig gouden of zilveren sieraad.

De Timoresche vrouwen dragen eene sarong van eigen weefsel, dat gewoonlijk sterk is, doch weinig verschil in kleuren aanbiedt, met een rand van steenroode teekening. Als ter loops moet hier worden medegedeeld, dat zoowel op Timor, Rotti, Flores en Soembah elk landschap of district een afzonderlijk patroon van strepen, bloemen of figuren heeft voor de sarongs of de breede salindangs (selimoet), zoodat men aan de dragers van dit kledingstuk onmiddellijk de landstreek hunner herkomst kan kennen.

De meisjes hebben het bovenlijf onbedekt; gehuwde vrouwen hebben daarboven eene selimoet of een stuk Europeesch lijnwaad tot schouder- en borstbedekking. Alleen de meisjes dragen gouden of zilveren sieraden, welke na het huwelijk worden afgelegd. Over het geheel zijn de vrouwen minder opgetooid dan de mannen.

Vertoonen de vrouwen zich in feestgewaad, dan dragen zij als hoofdsieraad de Korra-Korra, een halvemaan- of liever schuitvormig versiersel van goud of zilver boven den hoofddoek, waarvan de slippen achter de haarwring worden toegeknoopt.

De Timorees zonder rang draagt gemeenlijk slechts eene heupbedekking uit de reeds genoemde selimoet bestaande. Dit kledingstuk, ruim eene el breed, wordt om de lendenen geslagen. Hierover wordt een smaller weefsel gedragen, waarvan de uiteinden gewoonlijk met franjes bezet en *tablier* nederhangen. Om het midden is de patroontasch bevestigd, bestaande in drie vierkante bakjes, waarvan de voorzijde gekleurd en met tinnen of zilveren spijkertjes is afgezet. Een dezer bakjes bevat de schoten, verdeeld in kleine bamboezen kokertjes. Het tweede is bestemd voor de kogels en het derde voor de proppen. Die projectielen zijn dikwerf van steen, wegens gebrek aan lood.

In het gebergte vindt men namelijk vele cilindervormige versteeningen van polijpen en zeegewassen, welke den dienst van geweerkogels doen; als proppen worden de vezels der kokosvruchten (klappers) gebruikt, terwijl ook voor het pankruid nog eene afzonderlijke hoorn naast de patroontasch hangt, gevuld met het zoogenaamd Engelsch crepé, dewijl het ingevoerde geweerkruid uitermate grof van korrel is, zoodat het niet voor de pan kan aangewend worden. De geweren der Timorezen zijn allen vuursteengeweren en gelijken veel op onze onderwetsche ganzenroeren.

Nooit is de bergbewoner zonder geweer, patroontasch en klewang; zelfs bij het dansen is hij gewapend.

Dit is een natuurlijk gevolg van den voortdurenden staat van gisting en oorlog, waarin zich deze streken bevinden en welke gevoed worden door de eeuwigdurende twisten en veeten der hoofden onderling.

Voorname personen dragen behalve de genoemde selimoet ook nog een baadje van meubelchits, liefst met groote bloemen van schreeuwende kleuren. Zijn zij echter in feest- of oorlogsdos, dan hebben zij een rood wollen vest met korte mouwen aan, bezet met eene digte rij zilveren knoopjes en afgezet met goud galon. Wat echter een voornaam punt van versiering uitmaakt is het hoofdtoisel, om ook niet te vergeten de talrijke arm- en beenringen, benevens de snoeren koralen om den hals.

Sommigen hebben den linker bovenarm geheel bezet met ivoren en zilveren ringen, elk ter breedte van een halven Ned. duim. Ook knieën en enkels zijn rijkelijk daarmede voorzien. Zij, die koppen hebben gesneld, dragen daarboven een dubbele knieband van wit geitenvel (*).

Bij den gewonen inlander is het kroesig haar tot een wijd uitstaande bos opgekamd, gewoonlijk naar de linkerzijde overhellende, terwijl aan den rechterkant eene ruw houten kam met eenig versiersel in bloemen of bladeren is aangebragt. Het hoofdtoisel van lieden van rang is meer opzigtelijk. Waar de gewone man zijne houten kam draagt, hebben zij eene soort van vederbos, zamengesteld uit roode en groene papegaaivederen; is echter het haar als eene piramide opgekamd, dan wordt een roode en witte strook katoen op eenige duimen afstands van elkander daarom gewonden en daarop volgt een band van fijne koralen, waarvan op geregelde afstanden dunne zilveren plaatjes afhangen ter grootte van een gulden.

Worden nu twee rijen zulke zilveren lovers boven elkander gedragen met nog een paar zilveren hangers langs de slapen, zooals de feitor van Lèlogama en andere voorname hoofden dit hadden, dan vormt zulk een kostuum onder toevoeging van eenige snoeren lompe geele koralen (moetih sala) om den hals

---

(*) De koppensnellers van Lamakanèh op midden-Timor hebben als onderscheidingsteeken gaatjes in de ooren, waardoor een rood lapje gesfoken wordt.

en een gouden plakaat, zoo groot als een theeschoteltje, op de half ontbloote borst een vrij grotesk, ja belagchelijk geheel (*).

De boven beschreven diadeem met afhangende lovers draagt den naam van Fètan en alleen hoofden, meo's en koppensnellers hebben het regt dien te dragen.

Den radja van Amfoeang zag ik zulk een hoofdstel dragen in goud, maar, zonderling genoeg, niet over zijn opgekamd haar, doch over een oud model soldaten-policiemuts met grooten leeren klep! Verbeelden wij ons een wezen, getooid met zulk een hoofddekseel, gekleed in een lang vuurrood baadje, waarover weêr een veel korter wit katoenen buis is aangeschoten, terwijl nog als opperkleed een lange, wijde samaar van kersrood gebloemd damast op de hielen sleept. Voegt men hierbij een langen rottingstok met gouden knop, het teeken der koninklijke waardigheid, dan waarlijk kost het moeite, om die dwaze vertooning met een ernstig gelaat te aanschouwen. En toch, zulk een man heeft te beslissen over vrede en oorlog en onbepaalde magt over leven en dood zijner onderdanen!

Als attribuut van voornaamheid komt hier ook in aanmerking de sirizak. Voeren de Javaansche grooten de gouden of zilveren siridoos, de Timore-sche man van rang laat zich op den linker schouder eens volgelings den sirizak nadragen. Deze bestaat uit een bont gekleurden zakdoek, waarvan de vier punten door eene koord worden te zamen gehouden. Aan die koorden zijn gouden en zilveren koralen geregen, al naar den rang of den rijkdom des meesters. In dien doek bevinden zich niet alleen alle ingredienten en implementen, benoodigd bij het gebruik van siri, maar ook tal van snuisterijen, zoo als doosjes, stukjes koper, of een paar zilveren plaatjes, kommetjes of een mesje, in één woord, bij het openen ziet men vaak eene even vreemsoortige massa uit dien doek te voorschijn komen, als uit de opgepropte zak eens schooljongens, en die doek met zijne gouden of zilveren strengen is alles behalve een tooneel van zindelijkheid!

Het regeringsstelsel van Amfoeang en Sonnebait kan het beste met het feodale of leenroerige der middeleeuwen in Europa worden vergeleken; altijd met de wijzigingen, welke de levenstoestanden, de gebruiken en begrippen van een Oostersch volk noodzakelijk medebrengen.

Eer ik echter hierover uitweid, moet ik een paar woorden over de titulatuur zeggen.

Men schijnt in oude tijden nog al mild te zijn geweest in het uitdeelen van titels. Misschien moet dit verschijnsel teruggebragt worden tot de tijden onzer eerste vestiging in de Molukken. Men schijnt daarmede de inlandsche hoofden te hebben willen winnen.

In de Molukken wemelt het nog van Orang kaja's, Majoors en Kapiteins.

(*) De opschik dezer lieden komt sprekend overeen met die van onze koorddansers en de vreemd toegetakelde spellieden, welke de kermessen afreizen.

Zoo ook in den Solorarchipel en op Timor. De gebieders over soms vrij kleine kampongs, welke op Java en Sumatra met den naam van loerah of kapala kampong tevreden zijn, heeten hier Radja en dezen hebben hunne Radja moedah's, Feitors of Kapiteins en tal van mindere hoofden. Maar de radja's mogen een groot gebied hebben of een klein, zij oefenen hun prestige uit en het onkundige, hoogst bijgeloovige volk volgt blind en slaafsch de bevelen dier hoofden.

Nu zijn de vorsten van Sonnebait en Amfoeang vrij magtige gebieders. Hun rijk is tamelijk uitgestrekt en zij kunnen dan ook met vrij wat meer regt den titel voeren van radja dan menig ander. Maar hier komt ook weêr de titelzucht voor den dag, welligt gevoed of opgewekt door Nederlandsche hoofden van bestuur onder de O. I. Compagnie. De radja van Sonnebait wordt meestal aangesproken met den titel van „Kesser”, eene verbastering van het woord keizer en die van Amfoeang begint dit voorbeeld al fraai te volgen. De onder hen staande regenten hebben daarentegen den titel van „feitor” aangenomen, hetzij oorspronkelijk aan de Portugezen ontleend of in navolging van den titel onzer vroegere residenten in de Molukken, welke insgelijks den titel van feitor (koopman) voerden.

Vervolgens is de titel van keizer weder in onderdeelen geplitst geworden.

Er zijn namelijk van het rijk van Sonnebait, tengevolge van twisten en oorlogen, nu en dan enkele landschappen afgevallen, waarover thans afzonderlijke regenten het gebied voeren. Een dezer landjes heeft den naam bekomen van klein Sonnebait en de man, die daar aan het hoofd staat, heet klein keizer, in tegenstelling van den eigenlijken vorst van eerstgenoemd land, die zich thans groot keizer laat noemen.

De rijken Sonnebait en Amfoeang zijn in tamelijk groote districten verdeeld, waarover de feitors het gezag voeren en waaruit zij hunne inkomsten trekken. De vorst heeft zelf ook een eigen district, waar hij gebiedt, woont en van trekt, afgescheiden van hetgeen zijne feitors hem als hommage in levensmiddelen enz. te leveren hebben. De magt der feitors is vrij onbeperkt en de titel is in den regel erfelijk (*).

De verblijfplaats der feitors wordt hun Batoe of „steen” genoemd, omdat zij zich meestal gevestigd hebben op den top van een heuvel of rots, die niet altijd even gemakkelijk te genaken is. Zij leven daar als de oude baronnen der middeleeuwen op hunne kasteelen en bestoken elkander van daar niet zelden.

Is er oorlog, dan is het meestal tusschen de feitors onderling of een weerspannige is in verzet tegen zijn leenheer, iets wat vaak op afscheiding uitloopt.

Uit dezen toestand is het ook te verklaren, dat de landbouw zoo weinig

---

(*) Hierop maakt Baki Kooi wel eene uitzondering. Hij is thans erkend feitor von Sonnebait, hoewel hij een vreemdeling is. Door beleid en schranderheid heeft hij zich een overwegenden invloed weten te verschaffen en is door den keizer en een deel der Sonnebaitische hoofden als feitor gekozen.

en zoo gebrekkig wordt uitgeoefend in streken, die anders vruchtbaar genoeg zijn om de moeite rijkelijk te beloonen. Vooreerst is een ieder beducht bij den veldarbeid te zullen worden overvallen door een verborgen vijand, die mannen, vrouwen noch kinderen spaart, ten andere is men niet zeker van den oogst.

Men plant dus slechts om in de hoog noodige behoefte te voorzien. Ook heeft die toestand de zucht naar de zoogenaamde „mannelijke bedrijven” op den voorgrond doen treden; de vrouw heeft derhalve voor planten en oogsten te zorgen; de man is jager, veedief of koppensneller.

Ligt te begrijpen is het, dat door dit alles handwerken en nijverheid in het binnenland ook nog geene hooge vlugt hebben genomen. De bedrijvigheid bepaalt zich tot het bouwen van woningen, het kappen der zwaarste woudboomen, als er een tuin moet gemaakt worden, het vlechten van manden en mattjes tot eigen gebruik en het vervaardigen van grof aardewerk. De gouden en zilveren sieraden aldaar in zwang zijn lomp en smakeloos en nog zijn het vreemdelingen, die dezen tak van kunstvljt uitoefenen.

Enkele producten zijn er echter van Timoresche nijverheid, welke, vooral in vredestijd, ter markt komen: namelijk bijenwas, pinangnoten en gedroogd herten- en karbouwenvleesch.

Ook is er uitvoer van ettelijke paarden van minder gezocht ras; maar deze tak van bedrijf kan als betrekkelijk onbeduidend worden aangemerkt, met het oog op de uitmuntende en uitgestrekte grasvelden, welke ik allerwege in het gebergte heb aangetroffen en waar eene paardenstoeterij met eenig beleid eene uitmuntende zaak zou kunnen worden. Maar de Timorees is te onverschillig om eenige zorg aan dezen tak van veeteelt te wijden. Waarschijnlijk houdt hem ook de vrees voor paardendieverij hierin tegen. Hij stelt zich derhalve tevreden met de veulens, welke zijne merries buiten zijne bemoeienis afwerpen. Daarbij bestaat op Timor de verkeerde en voor jonge paarden zeer smartelijke gewoonte om énorm groote brandmerken als herkenningmiddel aan te wenden. Elk inlander, die er paarden op na houdt, heeft zijn eigen „tjap.” Gaat het paard in andere handen over, dan komt naast of over het oude brandmerk een nieuw, zoodat een groot aantal paarden door al die krullen, lijnen en cirkels er als getatoueed uitziet. Brandmerken van meer dan eene el lang zijn geene zeldzaamheid.

Nu worden wel is waar een vrij groot aantal zeer gezochte paarden op Java ingevoerd onder den naam van Timoresche, maar deze zijn hoofdzakelijk afkomstig van de naburige eilanden Savoe, Rotti en Soemba. Deze zien er minder gehavend en beter ontwikkeld uit dan de eigenlijk Timoresche paarden. Daarbij zijn zij grooter, vooral de Soembanesche, sierlijker van bouw en vrij deugdzaam. Dit neemt echter niet weg, dat het Timoresche paard mede zijne deugden heeft. Hoewel minder groot van stuk is het sterk, gehard tegen vermoeijenissen en een uitmuntend klimmer. Ik geloof dus te mogen aanne-

men, dat bij veredeling van ras door kruising en ietwat meerdere zorg het eigenlijk Timoresche paard weldra dat van Rotti en Savoe in deugdzaamheid zou overtreffen. De graslanden in het gebergte waarborgen dit.

De weinige producten van zijn vlijt en arbeid worden door den Timorees ingeruild tegen geweeren, kruid, Europesche lijnwaden, Javaansche kains, grof Engelsch en Chineesch aardewerk, kapmessen en arak. Van dit laatste artikel is de consumptie nog al belangrijk. De meeste Timoresche hoofden zijn, wat men noemt, stijve drinkers en vooral bij feesten worden groote hoeveelheden arak verzvolgen. Geen huwelijksfeest of begrafenisplegtigheid of arak speelt eene hoofdrol; zelfs het afnemen van een eed kan niet zonder arak geschieden. De mindere man is hierin veel matiger. Trouwens, hij bezit de middelen dan ook niet om zich dikwerf aan sterken drank te buiten te gaan, want daarvoor zorgen de hoofden wel. Wil hij zich echter aan een teug verkwikken, dan drinkt hij laroe of gegisten palmwijn, getrokken uit den lontar (*Borassus flabelli form:*), welke veel in de lage streken van Timor en omliggende eilanden voorkomt onder den naam van Toeakboom. Hoe aangenaam van smaak de versch getapte palmwijn moge wezen, is hij in gegisten toestand een afschuwelijke, koppige drank, doch bij gebrek aan arak is hij den Timorees niettemin zeer welkom.

De godsdienst der Timorezen bestaat slechts in het offeren (soenggoe) aan hemel- of aardgeesten op bepaalde tijden of bij gelegenheden, waarbij hunne hulp, tusschenkomst of ook wel hunne verwijdering of bevrediging wordt verlangd.

Hunne denkbeelden omtrent het Opperwezen, den toestand der ziel na den dood en alles wat op geestelijk leven betrekking heeft, staan zeer natuurlijk in evenredigheid tot hunne ontwikkeling. Men is gewoon bij de bespreking der godsdienstige begrippen van onbeschaafde volken zich met de mededeeling te vreden te stellen, dat die begrippen „duister en onbepaald” zijn. Deze afgesletten uitdrukking latende voor hetgeen zij is, moet ik opmerken, dat de denkbeelden van den Timorees omtrent het onstoffelijke eer bekrompen dan duister zijn en dat hij eene vrij bepaalde godenleer geheel in overeenstemming met zijne wereldbeschouwing bezit en eene daarmee overeenkomstigen cultus heeft. Hemel- en aardgeesten zijn scherp afgescheiden.

De ritus bij hunne goddienstoefeningen, zegge offerhanden, is duidelijk aangegeven. Men weet wat en aan wien men op bepaalde tijden of zich voordoende gelegenheden te offeren heeft.

Is men echter bij groote algemeene rampen ten einde raad, dan wordt alleen aan het hoogste wezen het hoogste offer gebracht!

Wij zien dus, dat de Timorees een opperste wezen erkent. Dit heet Oesi Nènoh of „Zonneheer.” Als ondergeschikte hemelgeesten volgen op hem de maan en de sterren. Van Oesi Nènoh gaat uit alle bezielende en verwarmende kracht, welke vruchtbaarheid en gezondheid (in het algemeen) geeft.

Hij is het mannelijk beginsel, doch te hoog en verheven om zich steeds met aardsche aangelegenheden in te laten, of beter gezegd er onmiddellijk op in te werken.

Het geloofsbegrip geeft daarom een tweede wezen aan: de Oesi Afoe.

Aan dit wezen, eigenlijk de aarde, wordt het vrouwelijk beginsel toegekend. Uit de verbindtenis dezer twee wezens is alles ontstaan; zij geeft nog steeds vruchtbaarheid en groei-kracht aan alles wat leeft. Ook de aarde heeft hare ondergeschikte wezens, aan wie eerbied moet worden bewezen, zoodat in het godsdienststelsel van den Timorees niet mag worden gedacht aan een uitsluitenden sterrencultus, gelijk door sommigen is beweerd geworden. Zelfs moet hier niet vergeten worden, dat aan Oesi Afoe en aan de overige aardgeesten vrij wat meer offerhanden worden gebracht dan juist aan de hoogere wezens des hemels, omdat eerstgenoemden oneindig meer invloed uitoefenen op de aardsche aangelegenheden. De eerste plaats onder deze aardgeesten bekleeden de Nitoe's, waaronder de schimmen der afgestorvenen insgelijks behooren. Daarop volgen de woud- en eindelijk de berggeesten.

De Nitoe's schijnen wel den meesten invloed op de menschelijke zamenleving uit te oefenen door zich met het lot der stervelingen onmiddellijk en daadwerkelijk te bemoeijen. Verschafft b. v. Oesi Nènoh door zijn algemeen weldadigen invloed vruchtbaarheid aan zijne gemalin Oesi Afoe, de Nitoe brengt voor- en tegenspoed aan, geeft gezondheid of ziekte, maakt den mensch gelukkig of rampzalig.

Het woord Nitoe door „duivel” te vertalen is, volgens mijne meening, niet juist, daar hij in wezen en werken zeer veel verschilt met het karakter en de persoonlijkheid van den „Booze”, zoo als de geheele vroegere en thans nog een groot deel der tegenwoordige christenheid hem voorstelt. De duivel moet volgens de laatste *per se* altijd een boos wezen zijn. De Nitoe betoont zich daarentegen nu en dan goed en liefderijk jegens de stervelingen. Niet altijd is hij boos of verbolgen; vaak brengt hij geluk en voorspoed aan en vervult menigmaal de wenschen van hen, die hem eene offerhande aanbieden.

Ik geloof derhalve als vertaling voor Nitoe in plaats van duivel het woord „aardgeest” te mogen aangeven.

De afgestorvenen zijn volgens het Timoreesch geloofsbegrip niet geheel van de aarde teruggetreden. Zij blijven voortaan onzichtbaar voortbestaan onder het onmiddellijk gezag van den Nitoe en maken een deel uit van het groote koor van de kleinere geesten, welke bosschen, bergen, ja kampongs bewonen en de eigenlijke kwelduivels of schutsengels der Timoresche menschheid zijn. Zij omringen den sterveling onzichtbaar, bewaken hem of spelen hem parten. Juist dit lastig gedeelte van het geestelijk heil dient men zoo veel mogelijk te bevredigen en des noods door toovermiddelen te weren. De houten rekken, behangen met allerlei bundels kruiden, welke ik hier en daar nabij de kampongs

ontwaarde, zijn ontegenzeggelijk opgericht ter afwering van rampen en kwade invloeden (of geesten).

Hebben de kampongs gewoonlijk hare rekken of ramen (foea soengoe) behangen met krachtige kruiden of heilige bundels, elk huisgezin heeft zoo iets in 't klein naast of achter zijne woning en niet zelden vindt men binnen de huizen mede zulke djimats.

Een paar voorbeelden mogen hier dienen om het geloof aan den invloed der geesten op het wel en weê der stervelingen bij den Timorees te doen uitkomen.

Wanneer een kranke hersteld is, wordt er een offer aan den Nitoe gebragt.

Hierbij wordt tevens het gebed of verzoek gedaan om den geest van een vroeger overleden familielid, die in huis is gekomen om den zieke te bewaken, nu weder terug te willen nemen en te voeren naar de plaats zijner herkomst.

Wanneer een koppensneller een overwonnen vijand het hoofd heeft afgesneden, worden de noodige offerhanden gedaan om den geest van den verslagene te verzoenen. Wordt dit nagelaten, dan overkomt den overwinnaar stellig een onheil.

Ligt te begrijpen is het derhalve, dat een zoo weinig ontwikkeld volk met zijn diep ingeworteld geloof aan eene talrijke geestenschaar een gevoel van kinderlijke vrees en ontzag voor dat alles in zich omdraagt; een gevoel dat wij, hoewel niet altijd ten regte, gewoon zijn bijgeloof te noemen.

Naast den Nitoe of aardgeest wordt, zooals reeds gezegd is, aan woud- en berggeesten insgelijks eer bewezen. Het kan dus niet anders of tal van heilige oorden moeten in de berglanden worden aangetroffen, zoo als de namen dan ook aanduiden. Zoo heb ik als *leo* of heilig (maleisch pamali) hooren aangeven Tandjong Leo, Tatoe Leo en den berg Bitimo. Vooral zijn voor de Amfoeangers heilig de Timau, de steen van Bakoeïn en de rots van Lèlogama, waar men van tijd tot tijd gaat offeren.

Ook de vindplaatsen van goud worden voor heilig verklaard. Dit is echter meer een kunstgreep der hoofden om het „ne touchez pas à la reine” tegenover den minderen man te handhaven en het bezit dier goudplaatsen als het ware te monopoliseren.

De belangrijkste vindplaatsen van dit metaal treft men in het Sonnebait-sche aan en wel bepaaldelijk aan de riviertjes Nono Baun, Noi Noni, Nipo Kain, Noa Penoh en Lalah Assoe, welke plaatsen bij eene geregelde ontginning wel iets zouden opleveren.

Bij het offeren worden bepaalde regelen in acht genomen. Geldt het een der hoofdgodheden, dan moet het geslacht der te offeren dieren in overeenstemming zijn met de kunne aan elk toegeschreven. Wanneer dus aan Oesi Nènoh wordt geofferd, dan moeten de dieren — kippen, geiten, varkens, karbouwen —

van het mannelijk geslacht zijn. Ook moet hier op de kleur worden gelet; den hemelgeesten mogen alleen witte of roode dieren worden aangeboden. Oesi Afoe daarentegen ontvangt alleen offers van het vrouwelijk geslacht, terwijl voor haar ook geen onderscheid in kleur wordt gemaakt.

Vele kleine offers zijn ook slechts plantaardig, b. v. rijst, of maïskorrels. Het paardenoffer komt alleen aan Oesi Nènoh toe. Met dit offer schijnt men echter spaarzaam.

Enkele gelegenheidsoffers uitgezonderd, geloof ik niet, dat aan den oppergod meer dan eenmaal 'sjaars eene groote offerhande wordt gebragt en dit is bij het einde van den oogst. Oesi Afoe wordt daarbij ook niet vergeten, doch haar aandeel is dan betrekkelijk gering, hoewel zeer kenschetsend; men bepaalt er zich toe om slechts eenige rijst- en djagoengkorrels op de aarde uit te strooijen.

Eer ik van het offer afstap, moet ik nog melding maken van eene eigenaardige plegtigheid, welke men in acht neemt in tijden van te veel regen of droogte. Regent het te veel of dreigt het te gaan regenen wanneer men droogte verlangt, dan wordt er een wit of rood varken geslagt ten einde zonneshijn te erlangen. Wenscht men daarentegen regen, dan moet het te offeren varken zwart zijn.

Als bijgeloof kan den Timorees meer bepaald worden toegerekend zijn geloof aan swangi's. Hij heeft dit echter gemeen met de bewoners der omliggende eilanden niet alleen, maar zelfs met de geheele bevolking der Molukken, waar overal de swangi's zeer worden gevreesd. Zels op Java bestaat dit bijgeloof, hoewel onder een anderen naam.

Een swangi is volgens het algemeen volksgeloof een mensch, die door geheime middelen en kunstgrepen aan anderen zeer veel kwaad kan berokkenen, hem kan ziek maken, ja zelfs doen sterven. In menige kampong bevindt zich iemand, die er op aan wordt gezien dit noodlottig vermogen te bezitten. Soms treft dit vooroordeel onschuldige oude lieden, die iets eigenaardigs in voorkomen of manieren hebben. Dikwerf ook laten zij, die als swangi aange-merkt worden, zich dit aanleunen of zelfs zich er op voorstaan, om daarmee hun voordeel te doen. Deze laatsten schijnen dan ook bekend met eenige geneeskrachtige kruiden en vergiften, welke zij den kampongbewoners ook onge-merkt weten toe te dienen, als zij zich om een of andere reden te wreken hebben of daaruit enig voordeel kunnen trekken.

Het eigen bijgeloof van zulk een swangi voert hem soms tot praktijken, welke inderdaad onschuldig zijn, doch die juist als de noodlottigste en zekerste middelen worden beschouwd om de gezondheid van een uitgekozen slagtoffer te ondermijnen en eindelijk den dood aan te brengen. Dit zoo gevreesde middel, waaraan men eenigszins gewijzigd ook in Europa in vroeger jaren geloof

hechte (*), bestaat in de volgende handeling: de swangi bereidt een pakje met zekere ingrediënten, begeeft zich daarop tegen middernacht naar de woning van dengene, dien hij onheil wil berokkenen, ondergraaft den drempel, stopt het geheimzinnig pakje in het gemaakte gat, vult het weder aan met aarde en verwijdert zich weer even ongemerkt als hij gekomen is.

Van dat oogenblik begint de betoovering haren invloed uit te oefenen.

Wordt nu zulk een swangi geacht door geheime toediening van vergift of het uitoefenen van bovengenoemde kunstgreep iemand te hebben ziek gemaakt of doen sterven, dan ontstaat een algemeen afgrijzen tegen den vermoedelijken dader; men schuwt hem allerwege. Komt men echter noodwendig met hem in aanraking, dan tracht men hem zoo vriendelijk mogelijk te behandelen en zijne verzoeken of ook wel eischen te vervullen; want de minste bedreiging uit zijn mond kan reeds noodlottig werken. Van het ontzag, dat zulk een heksenmeester verwekt, weet hij doorgaans uitmuntend gebruik te maken om zich ten koste van anderen te verrijken.

Maar wee hem, zoo hij op de daad wordt betrapt of wanneer plotseling een onverklaarbaar onheil ontstaat in een gezin of in de kampong! Dan is voor een oogenblik alle vrees verbannen. Men vermoet zich. Eenige stoutmoedigen zoeken hem op en slaan hem dood.

Met al die verwonderlijke begaafdheden voorzien zou men zoo iemand voor een bekwaam tovenaer kunnen verklaren, ware het niet duidelijk door de bestaande volksmeening uitgemaakt, dat de swangi eigenlijk geen mensch is.

Herhaalde malen is die meening bij geregteijk onderzoek gebleken, en uitdrukkelijk en hardnekkig volgehouden.

De swangi bezit namelijk ook nog een ander vermogen, dat hem van een gewoon sterveling onderscheidt en hem in de oogen zijner medemenschen nog veel afschuwelijker en gevaarlijker doet zijn. Hij kan namelijk de menschelijke gedaante afleggen en die van een dier aannemen. Gedurende het tijdperk zijner metamorbose is hij daarom ook des te verschrikkelijker omdat hij dan leeft van menschenbloed.

De swangi dezer streken is derhalve niets anders dan de wehrwolf van Duitschland en de loup garou van Frankrijk, het geloof aan welke wezens in

---

(*) In eenige streken van Gelderland en ook op de Zuid-Hollandsche eilanden heb ik door landlieden als stellig hooren beweren, dat enkele dorpsmeden, tevens beoefenaars der veeartsnijkunde en der „zwarte kunst”, het onfeilbare middel bezaten om iemand ongemerkt het licht uit te blazen. Daartoe was noodig een wit papier, waarop de naam van het slagtoffer geschreven stond. Dit papier in vieren gevouwen en op verscheidene plaatsen met eene speld doorprikt, moest omwonden worden met een haar van het slagtoffer en daarna onder den dorpel van zijn huis worden doorgeschoven. Ditzelfde voorschrift heb ik ook in 1861 te Batavia als proefhoudend hooren opgeven door eenige inlandsche dames. Met het oog op het slot van dit deel mijner schets vraag ik: Is het geloof aan den swangi en de hem toegekende vermogens afkomstig uit Europa of Azie?

het begin dezer eeuw nog vrij algemeen was en welligt in afgelegen streken nog niet geheel is uitgestorven.

Het huwelijk onder de Timorezen heeft evenals op Sumatra plaats door het betalen van een zekeren bruidsschat aan de ouders der aanstaande vrouw.

Deze uitkeering van geld en geldswaardige voorwerpen, in Palembang en omliggende landstreken bekend onder den naam van djoedjoer, heet hier bélis en is voor gegoede personen en hoofden vrij belangrijk. Vóór de voldoening van den eigenlijken bruidsschat moet echter nog eene andere gift plaats hebben, siri pinang genaamd, strekkende als het ware tot eerste kennismaking. Deze voorloopige nitkeering moet bestaan in tien verschillende zaken, waaronder:

1°. een zilveren borstplaat met een rijksdaalder om touw te koopen, waaraan die plaat zal hangen.

2°. een zilveren armband en weder een rijksdaalder en zoo voort tot een bedrag van tien voorwerpen en evenveel stukken geld. Na het betalen hiervan kunnen de jongelieden zich als gehuwd beschouwen en te zamen leven. Maar dan blijft de man bij de familie zijner vrouw inwonen en de kinderen uit zulk eene vereeniging zijn het eigendom van den vader der bruid tot na de betaling der bélis.

Deze gewoonte is geheel en al overeenkomstig met het „ambil anak” op Sumatra. Na het betalen van den huwelijksschat kan de man zijne vrouw echter voeren werwaarts hij verkiest en heeft alsdan het volle vaderlijk gezag over zijne kinderen.

De bélis bestaat voor gewone lieden in de uitkeering van het volgende: 7 geweren, 8 karbouwen, 3 paarden en 2 snoeren geele koralen (moetie salah), welke snoeren eene waarde bezitten van 35 rijksdaalders elk. Hierbij komt eindelijk nog een gouden borstplaat, noni bèna genoemd, benevens een zilveren hoofdplaat in den vorm eener halve maan, welke den naam draagt van korra-korra. Veel aanzienlijker is de huwelijksgift van voorname personen en hoofden. Deze wordt gerekend op 80 snoeren moeti salah en even zoovele rijksdaalders als vertegenwoordigende deze de snoeren, waaraan de koralen geregen worden; vervolgens 40 karbouwen en zoo alles naar rato.

De familieleden krijgen van elke huwelijksgift hun aandeel, evenredig aan den graad van verwantschap, maar het gebeurt niet zelden, dat de man, na jaren gehuwd te zijn geweest, eerst in staat is de bélis te betalen.

Een huwelijk is derhalve voor een Timoreesch hoofd eene zeer dure zaak. Dit neemt echter niet weg, dat hij meer dan eene vrouw neemt. De mindere man daarentegen heeft gewoonlijk slechts eene vrouw. Wat echter de huwelijksfeesten betreft, deze zijn veel korter en minder omslagtig dan de formaliteiten bij eene begrafenis. Zij duren in den regel maar één dag. Bij een huwelijksfeest is men ook gewoon geschenken in kleederen aan de menigte te geven.

Hierbij heeft eene eigenaardigheid plaats, die aanleiding geeft tot eene stoeipartij, waarbij menig deelnemer een schop, trap of wel een blaauw oog bekomt. De tentoongestelde goederen namelijk worden door eene bende schijnbare verdedigers bewaakt, waarop een aanval moet worden gedaan om de geschenken magtig te worden. Dit geeft een spiegelgevecht, waarbij vrij wat klappen worden uitgedeeld en dat wel eenigermate herinnert aan het centen grabbelen der straatjongens in Europa.

Even weinig omslag maakt men bij de geboorte. Veel bijzondere plegtigheden geloof ik niet, dat daarbij plaats vinden dan het offeren van een wit varken aan Oesi Nénoh, terwijl de kraamvrouw voor een groot vuur geplaatst en flink met heet water afgewassen wordt.

Deze dwaze behandeling der kraamvrouwen is op Timor vrij algemeen en heeft zelfs te Koepang plaats in reeds eenigszins meer beschaafde gezinnen.

Alleen op den achtsten dag na de geboorte des kinds heeft er een soort van familiefeest plaats, bij welke gelegenheid het kind een naam gegeven wordt.

Gaat het huwelijk voor een aanzienlijk Timorees met zware uitgaven gepaard, veel kostbaarder nog zijn de begrafenisplegtigheden. Deze duren veel langer, gaan vergezeld van tal van omslagtige ceremoniën en vereischen niet alleen de oproeping der familieleden, maar ook bevriende hoofden uit den omtrek met hun gevolg worden dan uitgenoodigd; geschenken worden uitgedeeld, maaltijd op maaltijd wordt gegeven, er wordt geschoten en arak gedronken, weken lang. Daarom kunnen alleen de radja's en aanzienlijke hoofden zulk eene begrafenisplegtigheid ten uitvoer brengen, en niet zelden gebeurt het, dat zulk een feest jaren lang wordt uitgesteld. Het heet dan, dat deze of geene formaliteit nog niet is kunnen vervuld worden, doch de ware oorzaak ligt dan meer in het onvermogen der betrokkenen om de belangrijke uitgaven te dekken en groote hoeveelheden levensmiddelen bijeen te krijgen, benoodigd voor zulk een langdurig en talrijk bezocht feest.

Niet alleen toch dienen dan talrijke offerhanden plaats te hebben en de genoodigde gasten onthaald te worden op spijs en drank, waarbij arak de hoofdrol speelt en niet minder kruid wordt verschoten, maar ook bekomen de genoodigden, naar gelang van hun rang, ook nog geschenken bestaande in kledingstukken, snoeren koralen en sieraden in goud of zilver.

Deze geschenken worden uitgereikt vóórdat de hermetisch gesloten kist, waarin het lijk soms reeds jaren in het sterfhuis is bewaard, naar buiten wordt gedragen. Dit moet zooveel als eene „laatste afrekening” beteekenen, want de begrafenis mag vooral niet plaats hebben zoolang de schulden des overledenen nog niet zijn afbetaald.

Op weg naar het graf wordt het lijk door eenige weeklagende vrouwen tegengehouden, als wenschen zij den dragers het wegvoeren van den ontslapene te

betwisten. Nu begint een soort van schermutseling, waarbij natuurlijk de vrouwen het onderspit delven, waarna zij den strijd opgeven. Daarop vervolgen de dragers hun weg. De kist wordt in den grafkuil neêrgelaten en deze met aarde bedekt, waarop vervolgens eene kleine offergave wordt geplaatst, bestaande uit kippen, rijst, vruchten en siri. Wanneer de genoodigden van de begrafenis terugkomen, beginnen de maaltijden, waar zooveel vrolijkheid heerscht alsof men een huwelijksfeest bijwoonde. Groote hoeveelheden arak en andere dranken worden dan verzvolgen en onophoudelijk schieten heeft plaats.

Zulk eene begrafenisplegtigheid duurt gewoonlijk veertien dagen.

Het is gemakkelijk na te gaan, dat dergelijke feesten alleen door radja's en voorname hoofden kunnen worden gegeven, en dat zij dikwerf moeten worden uitgesteld, hetzij om de reeds genoemde redenen, hetzij wegens hangende familie-aangelegenheden of, zoo het een radja geldt, ter regeling der opvolging.

Zoo is de radja van Sonnebait reeds sedert 1867 overleden en zal hij waarschijnlijk eerst in het begin van het volgend jaar worden begraven, waarschijnlijk tengevolge van een gerezen geschil onder de familieleden of wel wegens eene kwestie van politieken aard.

Ook de broeder van den radja van Amfoeang is reeds sedert een tiental jaren overleden en het lijk wacht nog steeds op eene begrafenis.

De gewone man wordt bij overlijden zeer eenvoudig begraven, bij welke gelegenheid soms eene karbouw wordt geslagt, waarmede alles is afgelopen.

De levenswijs van den Timorees is eenvoudig. Hij voedt zich hoofdzakelijk met djagong, rijst en een stuk gedroogd herten- of karbouwen vleesch.

Ook worden eenige knolvruchten en wat pisang en suikerriet voor huishoudelijk gebruik geteeld. Zijn huisraad is ook niet overvloedig. Een slaapmat met eenige rietbladeren gevlochten manden, wat eigengemaakt aardewerk voor kookpotten, een paar boslemmermessen en soms wat grof Engelsch aardewerk om van te eten, ziedaar de geheele inventaris van een Timoreesch huishouden. De meesten bezitten ook geene drinkglazen, doch gebruiken daartoe net uitgesneden bamboezen kokers, welke zij op reis tevens als veldflesschen op zijde hebben hangen.

Alleen bij de hoofden zag ik eenig meubilair van Europeesch model, zooals enkele tafels, een paar stoelen van lomp maaksel en soms een ouderwetsche glazen hangstolp. Ook vindt men bij hen ettelijke drinkglazen, grove gekleurde borden (*) en lepels.

De kegelvormige woningen der Timorezen zijn soms zeer ruim en sterk gebouwd, maar erg bedompt. Er heerscht eene voortdurende duisternis in, tenzij men kleine waskaarsen of toortsen ontsteekt om helder te kunnen zien. Zulk

---

(*) In sommige streken is men bevreesd die gebloemde borden met water af te wasschen, dewijl men meent dat alsdan de figuren ook uitgewischt zullen worden!

een groot gebouw heeft namelijk maar ééne opening, niet hooger dan twee voet en nauwelijks even breed. Deze is te gelijk deur en venster en, brandt men er vuur, ook schoorsteen.

Toen ik zulk eene woning van den Feitor Nai Po bezocht, had men om de vrij groote ruimte eenigszins te verlichten een zestal dunne waskaarsjes aangestoken. Ik wist echter niet, hoe spoedig ik weer naar buiten zou komen wegens de benaauwde lucht, welke daarbinnen heerschte.

Ik had echter tijd genoeg om te zien, dat het een zeer sterk gebouw was, als zijnde van binnen geheel met zware balken geblindeerd, zoodat men daarbinnen hoegenaamd niet voor geweer- en kleine lillaschoten bevreesd behoeft te zijn. Het was eer een blokhuis dan eene woning, hoewel het evenals de overige woonhuizen van binnen zwart berookt was, ten blijke dat het ten minste 's nachts bewoond werd.

Bij de aanzienlijke hoofden bestaat de gewoonte om eene dubbele keuken of kookplaats er op na te houden. Te Lélogama zag ik zulks in Nai Po's woning en hij verzekerde mij, dat dit zoo de gewoonte was bij de lieden van rang.

Het koken en bereiden van alle vleeschspijzen is namelijk aan het mannelijk deel der bedienden opgedragen, terwijl op een afstand van daar door vrouwen het bereiden van plantenvoedsel in een ander kookhuis plaats vindt. Aan de eene zijde ziet men dus mannen druk in de weer met het koken of braden van een varken, een pas geschoten hert of een groot stuk karbouwenvleesch, terwijl aan den anderen kant de vrouwen bezig zijn met rijst te stampen, djagoeng te roosten of toespizzen te bereiden.

De ijzeren pannen, welke ik in de vleeschkeukens zag gebruiken, waren uitermate groot en gaven mij een denkbeeld van de massa's vleesch, welke op een Timoreesch feest moeten gebruikt worden, ongerekend nog het raauwe vleesch, dat ook nog in tamelijk groote hoeveelheden wordt genuttigd met zout en — een slok arak!

De horens van het geslachte vee, vooral afkomstig van een feestmaal, worden onder een grooten waringin of anderen kolossalen boom als herinnering of als djimat opgehangen.

De landshoofden hebben ook hier even als op Java en elders veelal eenige kolossale boomen voor of nabij hunne woningen, onder wier schaduw oud en jong zich vaak verzamelen of waar de mannen raad houden, als er iets gewigtigs te gebeuren staat of een plan besproken moet worden. Meestal zijn die boomen omdamd of omkist en de oneffenheden, door de groote wortels ontstaan, aangevuld, zoodat daardoor dikwerf een plate forme ontstaat, waar een vrij groot aantal lieden kunnen vereenigd zijn.

De Timorezen zijn geen groote liefhebbers van het spel, doch des te meer beminnen zij zang en dans. Hunne muziekinstrumenten zijn echter hoogst onvolledig en de toonen er van niet altijd in overeenstemming met hun zang.

Zij bestaan namelijk uit een vier- of vijftal gongs, die niet altijd even zuiver van toon zijn. Zij worden ingevoerd van Java. Bij het bespelen is de overgang van geluiden meer in den mineur- dan in den majeuretoon, terwijl daarentegen vele liederen der Timorezen — om het zóó eens te noemen — in laatstgenoemden toonaard gezet zijn.

Bij het zingen worden dan ook niet altijd de gongs geslagen. Het gezang der Timorezen is krachtiger, minder sleepend en harmonieuser dan dat van de Javanen of Maleijers, ofschoon het meest altijd eindigt in een gehuil als van een troep wilde dieren. Hunne dansen zijn, de lindo uitgezonderd, langzaam en eentoonig en meestal met gezang gepaard zonder muziek; het zijn ware reidansen.

Tot slot mijner schets zal ik hier een paar Timoresche dansen trachten te beschrijven.

De lindo is, wat men noemt, een evolutiedans en wordt in oorlogsgewaad uitgevoerd. Hij stelt als het ware de als overwinnaars terugkeerende strijders voor. Bij die gelegenheid wordt een viertal gongs en eene kleine trom geroerd, en dat wel door vrouwen, als bragten deze een welkomstgroet aan mannen of verwanten en vrienden bij hunne aankomst in de kampong. De maat der muziek is bijzonder snel.

Daar vliegt een man in bonten krijgssdos in den open kring en begint op de maat der gongs een trippeldans en beschrijft zodoende eenige gebogen figuren. De zilveren plaatjes van zijn kapsel en de kniebanden van wit lokkenhaar doen hem als koppensneller kennen. De klewang is uitgetrokken en steeds in eene beperkte zwaaijende beweging. Nu en dan wordt die afgebroken door eene andere manoeuvre alsof men namelijk een denkbeeldigen vijand den hals afsneed. Maar die eerste danser blijft niet alleen.

Weldra is een tweede, een derde, een vierde den open kring binnen gehuppeld en eindelijk ziet men soms meer dan twintig personen met het geweer op den rug en den uitgetrokken klewang in de hand in eene vrij beperkte ruimte zich trippelend voortbewegen, nu eens om hun eigen as draaijende dan weder heele of halve cirkels beschrijvende. Een vreemd gezicht, die gebaarde mannen en soms grijsaars zoo in 't rond te zien dribbelen! doch nog vreemder komt het den oningewijde voor, dat, hoe kort de dansers elkander op de hielen volgen, er nimmer eene verwonding plaats heeft door den steeds vooruitgehouden en altijd in beweging zijnden klewang.

Onder de reidansen is de hering een der meest gebezigde op feesten; het is als het ware de vreugdedans bij huwelijken, bij het binnenkomen van den oogst, enz. Men is daarbij dan gewoon toepasselijke liederen te zingen en refreinen te gebruiken, zoodat men aan het slot van elke stanza niet zelden onthaald wordt op het vrij langdurig Olee haha! Olee sa sa!

Toen de feitor van Noi-Mina, Ebbeh Noni, het bivouac der commissie te

Si Molloh bezocht werd 's avonds door de lieden van zijn gevolg een hering uitgevoerd, bij welke gelegenheid de lof van „Mai bapa Kompani” werd bezongen, terwijl daarbij de vreugde werd uitgedrukt, dat zij (de Kompagnie) nu gekomen was om den oorlog te beëindigen.

Aan die reidansen nemen de vrouwen ook deel, doch zij bevinden zich dan aan den eenen en de mannen aan den anderen kant en staan dus tegenover elkander. Zulk een dans zou men met ons „patertje langs den kant” kunnen vergelijken, bijaldien de kring geheel gesloten ware. Ook verandert de vorm van den Timoreschen danskring meermalen. Nu eens is het een half carré, dat gevormd werd, dan weder staan twee gelederen tegenover elkander, dan eindelijk is de figuur cirkelvormig.

De dans, die echter het meest indruk maakt, is de tonatona of koppensnelersdans. Zulk een dans echter maakt een deel uit der verplichte ceremonie na het snellen van koppen om het onheil af te weren van hem, die het dappere feit heeft verrigt; want gedurende den dans wordt ook het woord gerigt tot het afgeslagen hoofd.

De danskring wordt gevormd doordien de een den ander bij de hand houdt, echter niet op de wijze zooals bij ons plaats vindt, maar met eene omdraaiing van het armgewricht, zoodat de dansers zeer dicht bij elkander staan als of zij aaneen waren geregen. Nu begint een soort van voorganger, die zich in het midden der opene ruimte bevindt, en weldra valt het gansche koor in. De stemmen zijn vol en krachtig; de intonatie laat niets te wenschen over. Na het eindigen van dezen koorzang, waarbij niemand zich beweegt, volgt een ietwat snellere zangmaat en nu beginnen ook de beenen in beweging te komen. Langzaam wordt het eene been voor bij het andere geplaatst met eene regelmatigheid over het geheel, waarvoor de best gedrilde grenadier zich niet zou behoeven te schamen. Plegtstatig beweegt de gansche kring zich nu voort in overeenstemming met het gezang, dat steeds door den ceremoniemeester in den kring wordt geleid.

Nu eens staat men stil, dan weder hervat men de beweging. Soms is de kring veranderd in twee tegenover elkander staande gelederen, welke op een gegeven teeken naderen en steeds voortzingend de hoofden tot elkander buigen. Dan weder verwijderen zich die zamen gedoken hoofden weder en vormen een soort van carré, doch alles stipt op de maat van het gezang, dat nu eens langzaam, dan weder versneld, nu eens treurig dan weder woest klinkt, om eindelijk in een algemeen gehuil te eindigen.

Het gezang, dat bij gelegenheid van zulk Tona-Tona wordt aangeheven, is niet minder eigenaardig dan de dans zelve. Het is een treurlied, waarbij men het lot van den verslagene beklagt en tevens vergiffenis vraagt voor vergoten bloed.

„Wees niet vertoornd, dat uw hoofd hier bij ons is; waren wij minder ge-

„lukkig geweest, dan zou misschien ons hoofd in uwe kampong zijn tentoongesteld. Wij hebben de offerhande volbragt om U te bevredigen.”

„Uw geest moge nu rusten en ons vrij laten van kwellingen.”

„Waarom toch zijt gij onze vijand geworden?”

„Ware het niet beter geweest, dat wij vrienden gebleven waren? dan zou uw bloed niet vergoten en uw hoofd niet afgesneden zijn!”

Uit dit gezang spreekt onwillekeurig en zich onbewust het gevoel van een ruw, doch niet verdorven volk. Men is meêwarig met het lot van den verslagene, maar men acht de daad zeer natuurlijk en bloot als een gevolg van den oorlog en toch op den bodem van dat alles ligt eene onbestemde vrees, dat die daad in het rijk der schimmen niet goed zal worden opgenomen. Men offert om het onheil af te keeren!

Zou dit volk op te leiden zijn tot meerdere ontwikkeling? vroeg ik mij zelve af bij het hooren van dien treurzang bij het tentoongestelde hoofd eens verslagen vijands?

Het bevestigend antwoord, dat onmiddellijk volgde, werd echter even spoedig vervangen door drie eenigszins lastiger vragen:

Wie zal het doen; wanneer zal het plaats vinden en op welke wijze zal het moeten geschieden?

Koepang, December 1870.
